

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI**

**AZERBAYCAN TURİZMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE TURİZM
EĞİTİMİNE YÖNELİK ÖNERİLER**

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

MASTER TEZİ

**Hazırlayan
Metanet AZİZOVA**

113275

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Ali YAYLALI**

ANKARA – 2002

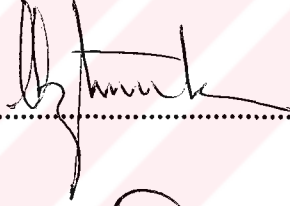
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Metanet Azizova'ya ait "Azerbaycan Turizminin Değerlendirilmesi ve Turizm Eğitimine Yönelik Öneriler" adlı çalışma jürimiz tarafından Turizm İşletmeciliği Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS / DOKTORA olarak kabul edilmiştir.

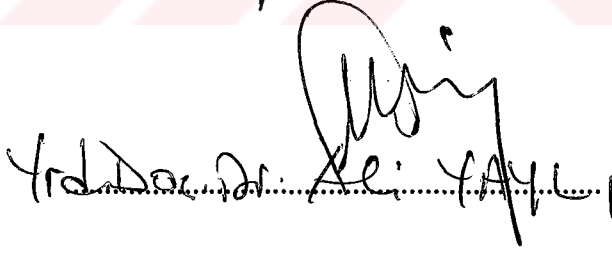
Başkan

Üye

Üye

ÖNSÖZ

Bu araştırma, bağımsızlığını 1991 yılında resmi olarak alan Azerbaycan Cumhuriyeti'nde turizm faaliyetlerinin dünden bugüne gözden geçirilerek ülke turizminin değerlendirilmesi ve turizm eğitim önerisini konu edinmektedir. Sovyet döneminde ve günümüzde Azerbaycan üzerine bir çok araştırma yapılmıştır. Fakat Azerbaycan turizmi ve turizm eğitimi konusunda kayda değer çalışma yapılmamıştır. Bu sebeple; Azerbaycan turizmi ve turizm eğitimi bu çalışmada ele alınmıştır.

Tezin her aşamasında desteğini esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ali YAYLI'ya teşekkürü bir borç bilirim. Araştırma süresince özellikle ülkemle ilgili kaynaklara ulaşmamda yardımcı geçen Güçlü DEMİRCİ'ye, Ekrem ABDULLAYEV'e, Bülent ARASLI'ya teşekkür ederim. Ayrıca bu kaynaklara ulaşmamı sağlayan babam Garip AZİZOV'a ve tezin yazımında yardımlarını esirgemeyen Özden Funda TUĞRUL'a da teşekkürü bir borç bilirim.

Yine bu çalışmanın her aşamasında yardımını esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Ayşe KORKMAZ'a teşekkür ederim.

Metanet AZİZOVA

ABSTRACT

Azerbaijan is a country which has boundaries with Russia on north, with Iran on south, with Armenia and Turkey on west and with Georgia on south-west, and is in a transit geographical location between Asia and Europe. Developments are being observed in her economy during the last five years after the collapse of the Soviet regime. These developments are being observed mostly by the introduction of market economic investments and inciting the private sector and foreign investments.

Azerbaijan, due to her geographical location, is a country with a high tourism potential. Furthermore, since she is a country in a transit position, it increases the place and importance of the tourism sector in the economy of the country.

The main purpose of this research is to study the place of the tourism sector in the economy of the country, and indicate the place and importance of the tourism training in the tourism planning of the country. For this purpose, first the introduction of the country and then her economy have been indicated, and later on the tourism development plans of the country and the occupational training level in this planing as well as the problems encountered and solutions recommended have been pointed out. Also, the training programs of the Tourism Training Courses of Turkey were taken as a model and Tourism Training Course Programs were prepared for Azerbaijan.

Azerbaijan tourism sector is being confronted with great problems. The inadequate service provided by the touristic facilities left in the country by the Soviets, and the point that these facilities are in lower position as compared with the nowadays standards, constitute an obstacle for the development of the sector in the country. The main problem is the lack of tourism consciousness, and consequently the non-availability of tourism occupational training and also lack of quality in the service provided.

Privatization and restoration of the touristic facilities in the country with the foreign investments or building of new facilities in a quality to correspond to the nowadays conditions, will eliminate the inadequacy of the touristic facilities. However, the lack of training of the personnel providing service in these facilities, still causes a low quality standard. This can be eliminated first by taking Turkey as a model and establishing tourism on-the-job training and later on providing high school and university training.

ÖZET

Azerbaycan kuzeyde Rusya, güneyde İran, batıda Ermenistan ve Türkiye, kuzey batıdan Gürcistan ile sınırları bulunan ve Asya ile Avrupa arasında transit ülke konumundadır. Sovyet rejiminin çöküşü ile alt üst olan ülke ekonomisinde son beş yılda gelişmeler görülmektedir. Bu gelişmeler daha çok pazar iktisadiyatına geçilmesi ile özel sektöre ve yabancı yatırımların ülkeye teşvik edilmesiyle görülmektedir.

Azerbaycan coğrafi konumu itibariyle turizm potansiyeli yüksek bir ülkedir. Ayrıca transit bir ülke olması turizm sektörünün ülke ekonomisindeki yerini ve önemini arttırmaktadır.

Bu araştırmadaki esas amaç ülke ekonomisinde turizm sektörünün yeri incelenerek turizm eğitime yönelik önerileri belirtmektir. Bunun için önce ülke tanıtımı ve daha sonra ekonomisi genel olarak belirtilerek ülke turizm kalkınma planları ve bu planlar içinde mesleki eğitim düzeyi, karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye Turizm Eğitim Kurslarındaki eğitim programları örnek alınarak Azerbaycan için Turizm Eğitim Kurs programları hazırlanmıştır.

Azerbaycan'da turizm sektörü oldukça büyük sorunlarla karşılaşmaktadır. Ülkede Sovyetlerden kalma turistik tesislerin verdiği yetersiz hizmet ve bu tesisler günümüz standartlarından aşağı durumda olması ülkede sektörün gelişmesine engel oluşturmaktadır. En esas ise turizm bilincinin yokluğu, dolayısıyla turizm meslek eğitiminin verilmemesi sunulan hizmette kalite düşüklüğüne neden olmaktadır.

Özelleştirme ve de yabancı yatırımlarla ülkedeki turistik tesislerin restore edilmesi veya yenilerinin günümüz şartlarına cevap verecek nitelikte yapılması turistik tesis yetersizliğini ortadan kaldırmaktadır. Ancak bu tesislerde hizmeti sunan personelin eğitimsizliği yine de kalite düşüklüğü yaratmaktadır. Bunu Türkiye örnek alınarak önce turizm işbaşı eğitim kursları ve daha sonra zamanla lise ve üniversite eğitimi olanakları sağlanarak aradan kaldırmak mümkündür.

İÇİNDEKİLER

AZERBAYCAN'DA TURİZM PLANLAMASI İÇERİSİNDE TURİZM EĞİTİMİNİN YERİ VE ÖNEMİ

SAYFA

ÖNSÖZ	I
ABSTRACT	II
ÖZET.....	III
KISALTMALAR CETVELİ	VII
TABLolar	VIII
ŞEKİLLER.....	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN TARİHİ VE COĞRAFYASI

1.1. Azerbaycan Coğrafyası	2
1.1.1. Turizm Coğrafyası	2
1.1.1.1.Turizm Bölgeleri	3
1.1.1.2.Turizm Faaliyetleri.....	4
1.2. Azerbaycan Tarihi.....	5
1.3. SSCB Öncesi Azerbaycan.....	10
1.4. SSCB Döneminde Azerbaycan	14
1.4.1. SSCB Eğitim Sistemi	14
1.5. Bağımsız Azerbaycan (SSCB Sonrası).....	18
1.5.1. Bağımsız Azerbaycan'ın (SSCB sonrası) Yönetimi	18
1.5.2. Ekonomik Durumu.....	20
1.5.3. Enflasyon.....	23
1.5.3.1. Dış Ticaret.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAJCAN TURİZMİNİN DÜNYÜ VE BUGÜNÜ

2.1. SSCB Döneminde Turizm	26
2.2. Azerbaycan Turizminin Bugünü.....	27
2.2.1. Turizm İşletmeleri.....	28
2.2.1.1. Kamu Kuruluşları ve Özel Sektör Faaliyetleri.....	30
2.2.1.1.1. Özel Sektör Faaliyetleri	30
2.2.1.2. Kamu Kuruluşları.....	30
2.2.2. Arz ve Talep.....	31
2.2.3. İç ve Dış Turizm.....	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAJCAN'DA TURİZM SEKTÖRÜ

3.1. Turizm Sektörünün Geliştirilmesi İçin Devletin Yaptığı ve Yapmayı Planladığı Yatırımlar	34
3.1.1. Yabancı Yatırımlar.....	34
3.2. Ülke Kalkınma Planında Turizmin Yeri	38
3.3. Özel Sektöre Teşvik.....	40
3.3.1. Yatırım İndirimleri	40
3.3.2. Arazi ve Arsa Tahsisi.....	40
3.3.3. Vergi İndirimleri	41
3.4. Turizm Politikası.....	42
3.5. Azerbaycan Turizminin Başlıca Sorunları.....	43
3.5.1. Nitelikli Personel Sorunu	44
3.5.2. Örgütlenme Sorunu	44

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAJCAN'DA TURİZM PLANLAMASI İÇİNDE TURİZM EĞİTİMİ

4.1. Azerbaycan Eğitim Sistemi	45
4.1.1. Azerbaycan Eğitim Sisteminin Aşamaları	48
4.2. Azerbaycan Turizm Eğitimi.....	53

4.3. Türkiye'de Turizm Eğitimi.....	55
4.3.1. Genel Eğitim İçinde Turizm Eğitimi.....	56
4.3.2. Örgün Eğitim.....	57
4.4. TUREM Turizm Eğitim Programı Çerçevesinde Azerbaycan İçin Hizmetiçi - Eğitim Programı Örneği.....	59
4.4.1. Azerbaycan İçin Meslek Turizm Eğitimi Kurs Programı Örneği	61
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	68
KAYNAKÇA.....	70

EKLER

- EK 1. Azerbaycan Fiziki Haritası
- EK 2. Azerbaycan Ulaşım Haritası
- EK 3. Azerbaycan Turizm Haritası

KISALTMALAR CETVELİ

SSCB:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

İMF:Uluslar Arası Para Fonu

AMB:Azerbaycan Milli Bankası (Merkez Bankası)

BAE:Birleşmiş Arap Emirlikleri

GYİH:Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

AIOC:Azerbaycan Uluslar Arası İletişim Şirketi

TURSAV:Türkiye Seyahat Acentaları Birliği

OTEM:Otelcilik Turizm Eğitim Merkezi

BDT:Birleşik Devletler Topluluğu

TSE:Türk Standartları Enstitüsü

WTO:Dünya Turizm Örgütü

TABLOLAR

<u>Tablo no</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa</u>
1	Azerbaycan SSC'de Yerel Sovyetler (1978 Anayasası).....	14
2	Okul Öncesi Eğitimdeki Mevcut Durum ve Gelişmeler.....	15
3	İlk ve Orta Öğrenim Okullarındaki Mevcut Durum ve Gelişmeler....	16
4	Özelleştirme Gelirleri	21
5	Azerbaycan'ın Dış Borç Dağılımı	23
6	Tüketici Fiyat Enflasyonu (Ortalama %).....	23
7	Azerbaycan Turizmindeki Gelişmeler	33
8	Azerbaycan'a 1994-1999 Yılları Arasındaki Yabancı Sermaye Girişi	36
9	Yabancı Sermayenin Ükelere Göre Dağılımı (Milyon Dolar)	36
10	İlkokullarda Eğitim Alan Öğrenciler ve Okulların Sayısı	49
11	1-9. Sınıflarda Ders Programları (Ders Saati)	49
12	10-11.Sınıflarda Lise Ders Programı (Ders Saati).....	50
13	Yüksek Okuldan Mezun Olanların ve Bitirilen Bölümlerin Yıllara Göre Dağılımı	52
14	Örgün Turizm Okullarının Yıllara Göre Sayısal Gelişimi	57

ŞEKİLLER

<u>Sekil no</u>	<u>Sekil adı</u>	<u>Sayfa</u>
1	Azerbaycan Eğitim Sistemleri	46
2	Türkiye’de Turizm Eğitimi.....	56

GİRİŞ

Avrupa ve Asya arasında sınır kapısını oluşturan Azerbaycan coğrafi konumu, doğal zenginliği ve tarihi, kültürel yapısı ile turizm potansiyeli yüksek bir ülkedir. SSCB döneminde ve öncesinde ülkenin bu zenginliğinin varlığı ve tanıtılarak satımı ülke ekonomisine katkısı pek düşünülmemiş veya önemsenmemiştir. Çalışmamızın birinci bölümünde ülkenin coğrafi yapısı, konumu ve tarihi seyri içinde sosyal ve ekonomik durumu incelenmiştir.

Azerbaycan 70 yıl SSCB'nin terkinde olduğu için bu rejimin gereği itibariyle turizm sektörü tam manasıyla faaliyet göstermemiştir. Dolayısıyla Azerbaycan dünya turizm pazarında tanıtılmamıştır. İkinci bölümde ülkenin SSCB dönemindeki turizmine göz atarak bu günkü turizm faaliyetleri değerlendirilmiştir.

SSCB'nin çöküşü ile çöken ülke ekonomisinin kalkınmasında turizm sektörünün sağlayacağı döviz girdisinin büyük katkısı olacaktır. Bunun için devlet turizm sektörüne destek vermektedir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde devletin sektöre yapmış olduğu veya yapmayı planladığı yatırımlar ve ülke turizm sektörünün problemlerine değinilmiştir.

Dünyanın her yerinde ve bütün sektörlerde olduğu gibi turizm sektörünün verimli bir sektör olması için eğitim şarttır. Çalışmamızın dördüncü bölümünde Azerbaycan eğitim sistemine ve Türkiye'deki turizm eğitim sistemine değinilerek Azerbaycan için turizm eğitim kurs programı örneği verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN TARİHİ VE COĞRAFYASI

1.1. Azerbaycan Coğrafyası

Azerbaycan 44° ve 52° doğu boylamında, 38° ve 42° kuzey enleminde yer almaktadır. Bakü 40° paralelin üzerindedir. Bakü'den Kuzey Kutbuna olan mesafe 5550 km ve Ekvatora olan mesafe ise 4440 km'dir. Azerbaycan, 60 kaza (Rayon), 45 şehir ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ve Dağlık Karabağ muhtar vilayetinden ibarettir. Başkent Bakü'nün dışındaki başlıca diğer büyük şehirleri; Sumgait, Kuba, Ali Bayramlı, Lenkeran, Mingeçevir, Tezlab, Şeki, Naftalan ve Şuşa'dır (K.E.İ.B./DPT 1993).

İklimi: Azerbaycan Kuzey Doğu Kafkasya'nın güney yamacına, güneyde ise Ermenistan dağ kitlesine doğru uzanır. Kuzey Azerbaycan'ın topraklarının büyük kısmı bir oavadan meydana gelir. Bu ovada akan Kura Nehrinin deltası Aras Nehrinin deltası ile karışır. Dağlık alanlar güney Azerbaycan'da geniş yer tutar. Özellikle Tebriz'in güneyindeki Sehend Dağı (3700 m), Erdebil'in batısında Selselan Dağı (3800 m) önemli yer tutmaktadır.

Sınırları: Ek-1 de görüldüğü gibi Azerbaycan; batıda Ermenistan (1007 km), güneybatıda Türkiye (13 km) kuzeybatıda Gürcistan (480 km), güneyde İran (756 km), kuzeyde Rusya Federasyonu (390 km) ve doğusunda Hazar Denizi (713 km) sınırlarının toplam uzunluğu 3600 km'dir.

1.1.1. Turizm Coğrafyası

Azerbaycan yüzölçümü küçük bir ülkedir. Ancak, bu küçük ülke hem mimarisi hem de coğrafyası bakımından turizm sektörü için çok ideal bir ülkedir. Çünkü ülke sektörün hemen hemen bütün dallarına hitap edecek doğal zenginliğe sahiptir. Kültür turizmi açısından zengin tarihi abideleri ülkede hakimiyet süren bütün dönemleri ve bu dönemlerde ne derecede sanata değer verildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Araştırmacıların fikrince Selçuklular döneminde mimari abidelere, hatıra tikililerine ve

özellikle de dini mimariye daha çok önem verilmiştir. Bu dönemde ülkede bir çok cami ve medreseler yapılmıştır.

1.1.1.1.Turizm Bölgeleri

Azerbaycan coğrafyası dinlenme,kaynak,sağlık ve başka turizm faaliyetleri için çok elverişlidir. Azerbaycan arazisinin %20'si dinlenme turizmine uygundur. Özellikle Hazar Denizi kıyılarında, Apşeron Yarımadasının kuzey kısmı, Yalama-Nabran, Gilezi-Zarat, Lekaran gibi dinlenme bölgeleri hemen hemen dikkati çekmektedir (SEFEROV, 2000:142).Ek-3 de Azerbaycan'ın turizm haritası verilmiştir. Bu haritaya bakıldığında ülkenin turizm bölgelerini görebiliriz.

Guba-Haçmaz: Bölge Hazar sahilinde yeşil bitki örtüsüyle kaplı, güzel manzarası, temiz dağ havası ve mineral kaynak sulu rekreasyon turizmi açısından oldukça önemlidir. Nabran bölgenin dinlenme, deniz, güneş, temiz hava ve manzara güzelliğini bir arada sunan çok ünlü tatil beldesidir. Aynı zamanda bölgedeki Kalealtı ve Haltan mineral kaynak suları tedavi edici özelliğe sahip ülke sağlık turizmi için önem arz etmektedir. Bölgeye ulaşımın kolay olması ve uluslararası kara ve demir yolları üzerinde olması bölgenin önemini daha da artırmaktadır. İç turizmde yaz aylarında en çok tercih edilen bölgelerden biridir. Azerbaycan'ın bu bölgesinde dünya standartlarında uygun motel, otel ve tatil köyleri bulunmaktadır. Ülkenin en çok yerli ve yabancı turistlerin uğrak yeridir.

Lenkeran Ovası: Lenkeran bölgesi de ülkenin rekreasyon turizmi açısından önem arz etmektedir. Güzel manzarası, plajları ve mineral suları ile turistlerin dikkatini çekmektedir. Bölgedeki Meşesu mineral suyu kadın hastalıklarına,eklem ağrılarına, deri, kalp-damar hastalıklarına iyi gelmektedir. Meşesu kaynağında 150 yataklı tesis bulunmaktadır.

Apşeron Yarımadası: Azerbaycan'ın bu bölgesi de rekreasyon turizmi açısından önemli bir yere sahiptir. Bölge Hazar sahilinde ince kumlu plajları, tedavi amaçlı çamuru,ulaşım ve altyapı bakımından gelişmiştir. Ayrıca bölgede 700-800

yataklı "Aşşeron", 640 yataklı "Güneşli", 520 yataklı "Aras", 750 yataklı "Kızılkum", 360 yataklı "Bilgeh", 340 yataklı "Hazar" dinlenme tesisleri de faaliyet göstermektedir.

Aşşeron Yarımadası'nın termal turizminde; günde debisi 500 metre küp olan Surahanı, 100 metre küp su veren Şih, Bilgeh, Buzovna, Pirşahı ve Merdaken'da hidrojen sülfürlü su kaynakları büyük önem taşır. Bu gün Şih ve Sarahanı'daki fizyoterapi tesislerine ilaveten yenilerini kurma olanağı vardır (SEFEROV, 2000:143).

1.1.1.2. Turizm Faaliyetleri

Tatil Turizmi: Azerbaycan'ın hemen hemen her bölgesi tatil yapmaya müsaittir. Fakat bunlardan "Zakatala", "Şeki", Guba", "Haçmaz", "Gence", "Kazah", "Lekeran" yaz aylarında tatil yapmaya en müsait yerlerdir (TİKA,1996:39).

Plaj Turizmi: Hazar denizi ile 325 km sahil şeridi bulunan Azerbaycan yüksek plaj turizmi potansiyeline sahiptir. Yaz aylarında yerli ve yabancı turistlerin dinlenmek, tatil yapmak için vazgeçilmez tercihleri Hazar sahili plajlardır. Azerbaycan'da bilgeh ve civarı kilometrelerce uzayan plajlara sahiptir (TİKA,1995:30).

Av Turizmi: Azerbaycan'da evcil ve yabani olmak üzere toplam 97 çeşit memeli hayvan, 346 kuş ve 95 çeşit balık bulunmaktadır. Av tüfeği kullanmak ruhsata tabidir ve her tüfek sahibi av derneğine üye olmak zorundadır. Organizasyon ve gerekli kanuni altyapının yoksunluğundan av turizmi yeterince gelişmemiştir (TİKA,1996:39).

Yayla Turizmi: Yayla ve dağ turizmi için elverişli yöreler; Zakatala meşelikleri, Şeki Gellersen Görersen Galası, Baştaşagıl, Guba meşelikleri, İsmayılı, Lahıc, Gutgaşen, Ağdaş, ormanları, Gence, Hacıkent, Göygöl olarak sayılabilir (TİKA,1995:30).

Kaplıca Turizmi: Azerbaycan'da 1000 kadar termal su vardır."Naftalan" denilen ve dünyada sadece Azerbaycan'da bulunan petrol karışımı çamursu bir madde

başta sinir sistemi olmak üzere deri, cilt, kadın hastalıkları, vb bir çok hastalıklara iyi gelmektedir. Azerbaycan'da tedavi nitelikli sanatoryumların çoğu Apşeron Yarımadası'ndadır. Bu sanatoryumlarda toplam yatak sayısı 4000 civarındadır.

Kültür Turizmi: Azerbaycan çok zengin kültür ve tarih hazinesine sahiptir. Ülkedeki eski anıt, türbe, bina ve diğer tarihi eserler korunmak, restore etmek için Berpa adı verilen cemiyetler kurulmuştur (TİKA,1996:40). Ek-2 deki Azerbaycan'ın ulaşım haritasına baktığımızda ülkenin transit bir ülke olması ve ulaşımın bu açıdan kolay olması turizm sektörünün ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

1.2. Azerbaycan Tarihi

Azerbaycan tarih boyunca savaşlara sahne olmuştur. M.Ö. 856-827 yıllarda Gilzan Asur karşı durması, IX. yüzyıl sonunda Gilzan Urartu savaşı, M.Ö. 775 yüzyıl Manna Urartu karşı durması.

Makedonyalı İskender'in hakimiyetinden sonra yani M.Ö. 323 yıldan sonra ülke ikiye ayrılarak kuzeyde Alban, güneyde ise "küçük allidya" "Atropat allidyası" Midya-Atropatena adları ile tanınan Atropaten devleti yarandı.

M.Ö. VI. yüzyılda Ahmeni imperyasi siyasi etkisinin Kafkaslara kadar yayılması Kuzey Azerbaycan tayfalarını da tarih sahnesine çıkarmış, antila sağ kaynaklarında görünmeye başlamıştır. Kaspiler ilk olarak hatırlanmıştır.

M.Ö. 1 binyılın sonuna doğru alban tayfalarının birleşmeleri sırasında kaspiler albanlara karışıp gitmişler, kaspilerin adı yalnız denizin ve yaşamış oldukları vilayetin adında saklanmıştır. Kapiana vilayeti Albanyanın güney doğusunda kürden sağda deniz sahili topraklarıydı (Muğan Lekeran ovalığı).

Azerbaycan'a Türk akını V. yüzyılda gerçekleşmiştir. VII. yüzyılda Azerbaycan'ın Arap saldırısına uğramasıyla islamiyet bu bölgede yayılmıştır. XI. yüzyılda Selçuklu egemenliği altına giren Azerbaycan bilahare Moğol istilasına

uğramıştır. Timur'un ölümünden sonra da Fars egemenliğine giren bu topraklarda zaman içerisinde yerli beylikler güçlenmiş ve hakimiyeti ele geçirmişlerdir.

Yavuz Sultan Selim'le başlayıp IV. Murat zamanında da Osmanlı hakimiyetinde bulunan bölgede Rusların ve İranlıların müdahaleleriyle çeşitli karışıklıklar hüküm sürmüş olup, XVIII. yy'da yerli beylikler Hanlıklar adı altında birbirleriyle mücadele ederek Rusların istilasına kadar bölgeye hakim olmuşlardır (KEİB/DPT, 1993:5).

Azerbaycan'da kurulan bazı devletleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz. Şirvanşahlar (644-656), Mezyediler, Saciler (879-941), Salariler (941-981), Revadiler (962-981) Azerbaycan zaman zaman başka devletler tarafından işgal edilerek esaret altına alınmıştır. Bütün bu savaşlar ülkenin gelişmesini engellemiştir. Ancak bu savaşlara ve işgallere rağmen ülkede Medeniyet Sanat Edebiyat daha çok gelişme göstermiş ve çağı yakalamıştır.

Bugünkü Azerbaycan, tarihi ve siyasi sebeplerden dolayı ikiye ayrılmış durumdadır. Başta Aras nehri hudut olmak üzere güneyde kalan kısmı İran içerisinde bulunmaktadır. Azerbaycan'ın adı konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Buna göre Azerbaycan adının Büyük İskender'in ölümünden sonra (M.Ö. 323), burayı yöneten komutanlarından Atropates'ten geldiği söylendiği gibi, mecusî diniyle ilgili olarak "od" anlamındaki azer ve "muhafız" anlamındaki baygan kelimelerinden de geldiği söylenmektedir. Ancak, bu yer adının etimolojisi yapılırken, burada hakimiyet süren Kasar (Hazar) Türkleri'nin ismi de göz önünde bulundurulmalıdır (TİKA,1996:5).

Azerbaycan halkının eski inancı zerdüşlük olmuştur. Fakat daha sonra islam dinini kabul etmişlerdir. Halk arasında hala bazı gruplar Zerdüştlüğe inanıyor, fakat bunlar çok azınlık teşkil etmektedir. Azerbaycan halkı İslamiyeti kabul etmiş ve günümüzde de dini inançları islamiyettir.

Ancak ne yazık ki, Farsların ortaya attıkları Şie Sunni sorunu hala yaşanmaktadır. Her şeye rağmen günümüz Azerbaycan halkı ve aydınları bu tür boş ideallere inanmamaktadır.

Azerbaycan'ın zerdüştlük yayılan bölgelerinde(Güney Azerbaycan Muğan) islam dini nispeten hızlı aşağı yukarı bir yüzyılda yayılmıştır.(Alyarlı,1996:140) Azerbaycan halkının islamiyet ile tanışması VIII. yüzyıl olmuştur (Azerbaycan Tarihi,1996:137).

Selçuklular Dönemi: VII. yüzyılın ortalarında (642) Azerbaycan, Arapların eline geçmiştir. Ancak bu sıralarda, Gök Türk Devleti'nin batı ucunu teşkil eden Kasarlar ve bugünkü Bulgarların cedlerinden olan Bars illiler bu bölgenin Türkleşmesini hemen hemen tamamlamıştır. 7-8. yüzyıllarda buralarda hakimiyet kurmuş olan Hazarlarla beraber İtil-Bulgar Devletinin de faaliyet sahası olduğu için Türkleşmesi Oğuz akınından önce gelmiştir. Selçuklu Türklerinin Azerbaycan'da ilk görülmeleri 1015-1021 yılları arasında Çağrı Bey tarafından bölgeye yapılan akınlarla başlamıştır.

Tuğrul Bey'in 1054'de Gence'yi kurtarmak için Bizans'a yapmış olduğu sefer, Azerbaycan üzerinden Doğu Anadolu'ya olmuştur (TİKA,1995:10).

Atabeyler ve İlhanlılar Dönemi: Gence'de Selçuklu Devleti'nin bir varisi olan Şemsettin İldeniz'in 1146'da bölgeye hakim olması ile Atabeyler dönemi, daha doğrusu İldenizliler devri başlamıştır. Yine bu zamanda, Şamahı'da Şirvanşahlar sülalesi hüküm sürmüştür.1231'de Celalettin Harzemşahı takip eden Moğol kuvvetlerinin bölgeye gelmesi ise İlhanlılar döneminin başlangıcını teşkil etmiştir. Azerbaycan İlhanlılardan sonra kısa bir süre Altınordu'nun hakimiyetinde kalmış, 1358'den itibaren Celayirlilerin egemenliğine geçmiştir. Fakat daha sonra 1383'de Timur'un egemenliğine geçmiştir.1405'de Timur'un ölümünden sonra Azerbaycan'da Karakoyunlular ve Akkoyunlular devri başlamıştır.

Sefeviler Dönemi: Sefevi hanedanlığının siyasi olarak kuruluşu 1502'de Şeyh İsmail'in Nahçıvan'da Akkoyunlu ordusunu yenmesi ile başlamıştır. Sefevi tarikatının şeyhi Şah İsmail'in bu denli güçlenmesinin en önemli sebebi Türkmen boy ve aşiretlerine son derece güvenmesi ve Türk unsuruna değer vermesinden kaynaklanmıştır. Ne yazık ki, tarihimiz asıl unsurlarını Türkmen boylarının oluşturduğu

iki Türk devletini:Sefevi ve Osmanlı Türk devletlerini karşı karşıya geldiğini gösteren hadiselerle doludur. Bu durum Afşar hanedanlığının kuruluşuna kadar devam etmiştir(1732) (TİKA, 1996:5).

Hanlıklar Devri: Azerbaycan hanlıklarını kuzey ve güney diye iki grupta toplaya biliriz.Kuzeyde: Şeki, Gence, Bakü, Derbend, Kuba, Nahçıvan, Talış, Revan Güneyde:Tebriz, Urmiye, Erdebil, Hoy vs. 16. ve 17. yüzyıllarda Türk topraklarını işgale başlayan Rusya 17.asra gelince Kafkasya üzerine seferlere başlamıştır. Tek başlarına Ruslara karşı mücadele etmenin zor olduğunu anlayan Azerbaycan hanlıkları Ruslara karşı beraber hareket etmeyi denemişler, ancak 1801'de Gürcistan, 1804'de ise Gence Rusların eline geçmiştir. 1813'den itibaren de Karabağa yerleşmeğe başlamıştır. Azerbaycan toprakları Rusların egemenliğine girdikten hemen sonra Revan (şimdiki Erevan) ve Karabağa Ermeniler yerleştirilmeye başlanmıştır. Bilindiği gibi bu bölgelerde Ermeni nüfus azınlıkta iken 1928'de Güney Azerbaycan'dan; Tebriz ve çevresinden,1829-30'da Erzurum ve çevresinden Ermeniler göçürülerek Erevan ve çevresine yerleştirilmiştir. Ermeni tarihçilere göre de Erevan ve çevresinde Ermeniler çoğunlukta değildi.1905'den Türklerle Ermeniler arasında çatışmalar başlamıştır.1917 ihtilali sırasında Ermeniler Karabağ'ın Ermeni toprağı olduğunu ileri sürmüşlerse de, 1918'de Osmanlı ordusu tarafından burada düzen sağlanmıştır.

Medeniyet: IX. yüzyıl ortalarından Azerbaycan Medeniyeti gelişmeye başlamıştır. Bunun sebebi tarihte uzun bir zaman (600 yıl) Sasani ve Xilafet imperyasının terki binde iken Yakın ve Orta Doğunun meşhur medeniyet merkezleri ile karşılıklı yapılan ilişkilerden kaynaklanmıştır. VII. yüzyıl el sanatları oğuz yurdunu tek dilde-Türk dilinde konuşan halkın varlığını isabet eden “Kitabi-Dedem-Korkut” eseridir. Devrin devletleri Şirvanşahlar, Saciler, Salariler, Revadiler ve Şeddadiler kuvvetlenmek için ilmin, maarifin gelişimine özen göstermişlerdir zamanın aydınlarını saraya davet ederek mescitler, köprüler, muhteşem imaretler yaptırarak bir bakıma yarışmışlar. Ülkenin doğusunda Gence, Berde, Marağa, Şamanı, Derbend, Tebriz, Erdebil şehirlerinde mükemmel eğitim yapan medreseler yaptırmışlar. Medreselerde ve ilkokullarda Kur’ani Kerim’in yanı sıra başka bilim dalları da öğretilmiştir. Azerbaycan alimleri tıp, felsefe, astronomi, tarih, coğrafya gibi bilim dallarının inkişafında dünya

alimlerinin önünde gitmişler. Mekiki İbn. Ahmet □l Berdeyi, Seid ael-Ezeli, Abdülaziz el-Berdeyi zamanın önde gelen aydınlarındandır.

IX-XII. yy. Azerbaycan edebiyatında daha güçlü uyanış baş verdi. Büyük Nizaminin ve onu yetiştirenlerin simasında Azerbaycan edebiyatı umum dünya medeniyetinin en yüksek zirvelerinden birini fethetmiştir. Edebiyatın inkişafında esas iki dal daha çok dikkat çekmiştir, Klasik ve Şifahi halk yaratıcılığı (Alyarlı, 1996:255).

Bu zirveye Qetran Tebrizi (1012-1088), Mesheti Gencevi, Hagani Şirvani (1126-1199) yükselenlerden bazılarıdır.

1259.cu ilde dikilmiş mağara resedhanasına tanınmış Azerbaycan alimi Nasreddin Tusi önderlik etmiştir. 50 yıl faaliyet göstermiştir. Nasreddin Tusi tanınmış enisklopediyacı alim, astroloji dalında yaptığı keşifler bir çok Avrupa bilim adamlarının keşfine ışık tutmuştur. Dakik bilimlerin yanı sıra alimin eserleri sosyal bilimlere de ışık tutmuştur (Alyarlı, 1996:335).

Azerbaycan'da meydana gelen savaşlar ve bunların sonucu yapılan işkallere rağmen bu yüzyıllarda da ilim medeniyet inkişaf etmiştir. Bir çok günümüz teknolojisinin keşiflerinde yararlanılan kaynakların başında Azerbaycan alimlerinin bu asırlarda yapmış olduğu keşif eserleri gelmektedir.

Dil: Eski SSCB döneminde resmi dil Rusça ve Azerbaycan Türkçesi iken son siyasi değişiklikler nedeniyle Rusça halkın kullandığı dil vasfını kaybetmiştir. Ancak, halen resmi yazışmaların hepsi Rusça ve Kril alfabesiyle yapılmakta ve resmi dairelerde görevli kişiler, eski alışkanlıkla Rusça konuşmayı tercih edilmektedir. Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesine çok yakın ve onun gibi Oğuz dilleri grubuna dahil bir Türk lehçesidir. Azerbaycan Türkçesi bugünkü kuzey ve güney Azerbaycan'ın dışında ayrıca kuzey Kafkasya Gürcistan, Ermenistan, Horasan, İran'ın kuzey (Güney Azerbaycan) ve diğer bölgelerinde ve doğu Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde konuşulmaktadır (KEİB/DPT, 1993:3).

Mimarlık: IX-XII yy Azerbaycan'da dünya mimarlığının nadir incileri yapılmıştı. Azerbaycan'ın en ünlü mimarı XII. yy yaşamış Acemi Ebubekr oğlu idi. Nahçıvan'da Yusuf İbn Küseyir türbesi (1162) Mönüne hatun türbesi (1186) Qaşaminare (1187) Cuma mescidi, Darülmülk (Udenizler Sarayı) gibi eserlerin mimarın eserlerinden bazılarıdır. Acemi'ye hayattayken "mühendisler Şehi" adını vermişler kendinden sonraya Nahçıvan mimarlık mektebi adlanan özel mimarlık mektebinin temelini atmıştır.

IX-XII. yy. ait mimari eserler genelde kaleler, burçlar ve çeşitli müdafaa nitelikli yapılarıdır. Kız kulesi, Gülistan Kalesi, Qeleybuğurd, Elinekale, Oğlankale, Merdacan bu eserler dünya mimarisinin nadir eserlerindedir.

1.3. SSCB Öncesi Azerbaycan

1905 ihtilali Azerbaycan kültür ve edebiyatında yeni gelişmelere yol açmıştır. 1917'deki ihtilal başlamadan evvel, Azerbaycan Türkleri 15 Nisan'da Bakü'de bir "Kafkasya Kurultayı toplamışlar ve uzun münakaşlardan sonra "Mahalli Federasyon" esasını kabul etmişlerdir. İstikbal fikri Gence'nin "Ademi Merkeziyet Partisi" ile Bakü'nün "Müsavat Partisi"ni birleştirmiştir. İki milliyetçi ve Türkçü Nesib Bey Yusufbeyli ile Mehmet Emin Resulzade biraraya gelerek Azerbaycan'ın istiklaline karar vermişlerdir. 28 Mayıs 1918'de Milli Azerbaycan Cumhuriyeti ilan edilmiş ve Türkiye tarafından derhal tanınmıştır (TİKA, 1995, Haziran:12).

Bu yeni hükümet iki yıl süre ile birçok ekonomik ve politik problemlerle uğramıştır. Ancak, bu sırada Anadolu'da da bir bağımsızlık mücadelesinin var olması, Rusların bu petrol ve endüstri merkezini kendi nüfuz alanına etmeye çalışması ve Batılı ülkelerin Rus tehdidini görmemesi yüzünden, Azerbaycan 27 Nisan'ı 28 Nisan'a bağlayan gece Ruslar tarafından işgal edilmiştir (TİKA, 1996 Ekim:6).

Eğitim: Azerbaycan nüfuzunun az olmasına rağmen farsların egemenliği altında olduğu için, ülke şeriat sistemi ile yönetilmiştir. Dolayısıyla Azerbaycan Türkçesi ile okumak yazmak ve hatta konuşmak yasaklanmıştır. Bu yönetim şekline

göre ise ancak medreselerde din eğitim verilebilirdi. İran bu sistemle Azerbaycan'ı elde tutmaya çalışırken, Rusya ile savaşı kaybetmiş ve 1828. ilde Türkmen çay Mukavelesi ile Azerbaycan ikiye bölünmüştür. Aras nehrinin kuzeyi çar Rusya'sına Güneyi ise İran'a birleşmiştir. Bu çalışma Arasin kuzeyinde günümüzde bağımsızlığına kavuşmuş Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yapılmıştır.

Şeriat yönetiminden sonra çar yönetimine geçen Azerbaycan'da eğitim ilerlemeye başlamıştır. Ruslar eskiden edebi lisan olan farsçayı unutturmak için Rusça okullar açmaya başladı ki, bu da Azerbaycan Milli eğitiminin gelişiminde atılan ilk adım olmuştur. Çünkü Azerbaycan aydınları bu fırsattan ustalıkla Milli kültürü ve eğitimi geliştirmek için yararlandılar. Rus Müstemlekesine memur yetiştirmek amacı ile 1803.cü ilde Tiflis'de Kafkasya Naibi General Knorrigin'in teşebbüsüyle "Tiflis Nüceba Mektebi" açılmış. Bu okulda sadece soylular tahsil alabilirdi. Daha sonra sırası ile Şuşada 1830, Nuha 1831, Bakü 1832, Gence 1833 ve Şamahida 1837'de açılan bu okullarda Rusça eğitimin yanında Azeri Türkçesi de ders olarak okutuluyordu (Mürteza,1991).

Milli ve kültürel kalkınmanın ancak modern maarif ve ders usulü ile gerçekleşeceğini anlayan Azerbaycan düşünürleri Azerbaycan Türkçesi ile eğitim verecek halk okullarının açılmasını vacip bilmişler ve ilk teşebbüsü XIX. yy Azerbaycan uyanışının önde gelen temsilcilerinden olan Abbaskulu Ağa Bağıkanlı (Bakıhanav) yapmıştır. Maarif ve medeniyet öncüsü olan Abbaskulu Ağa 1832. ilde Rus hükümetine halkının maariflenmesi için özel tasarı hazırlayıp sunmuştur. Aynı zamanda "Nasihatname" adlı eserini de sade Türkçe'ye aktararak bir nevi ilk okul ders kitabı haline sokmuştur (Yüksel Yayınları, 73).

Azerbaycan'ın önde gelen bir diğer maarifçisi Mirze Şefi Vazeh'dir. Mirze Şefi Vazeh kendi imkanları ile Gence'de mekteb yaptırmış ve buradaki eğitim sistemi eskisinden farklı olarak uygulanmıştır. Maarifçi düşünür ve ayrıca Azerbaycan Türkçesi ile ilk ders kitabını hazırlamıştır.

Abbaskulu Ağa Bakıhanlı ile başlayan Milli kültür ve maarifçilik düşüncesi cehaletle mücadele Kasım Bey Zakir, İsmail Bey Kutkaşanlı ve Mirze Feteli Ahundov gibi uyanış öncüleri tarafından da desteklenmiştir.

Rus hükümeti Azerbaycan'da başka okullar da açmaya başlamış ve ilk lise düzeyinde gimnazyum Bakü'de açılmıştır. Daha sonra ise Şuşa ve Şamahi da orta düzey gimnazyum açılmıştır. Bu okulların yanı sıra Rus-Tatar okulları Rus hükümetince açılmıştır. Bu okullarda Türkçe (Azerbaycan Türkçesi) derslerini Gürcistan'ın Gori şehrindeki Seminarya (öğretmen okulu)'dan mezun olan Azerbaycan öğretmenleri vermiştir.

Zamanla ülkede açılan okul sayısı artmaya başladı. Bu okullardan Mezun olanlardan bazı önde gelen aydınları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz: "Celil Memmedguluzade, Süleyman Sani Ahundzade, Üzeyir Hacıbeyli, M.Mahmutbeyli, Neriman Nerimanov, Reşit Bey Efendiyev". Bu okullar Azerbaycan halkını cehaletten kurtarmıştır. Şöyle ki bugünkü yüksek seviyedeki eğitim o zaman yapılan çabaların sonucudur.

1901 yılında Hasan Bey Zerdabinin Teşebüsü ve Hacı Zeynalebdin Tağıyev'in yardımı ile Bakü'de ilk Türk kız ginazyumu "Aleksandravevski" adı altında açılmıştır. Bu kız okullarının açılmasına rağmen Azerbaycan kadını tamamen eğitim almaya SSCB döneminde getirilen eğitim zorunluluğu ile başlamıştır.

Güvenilir kaynaklardan alınan bilgiye göre o zaman Azerbaycan'da Rusça eğitim yapan lise düzeyinde on iki gimnazyum ile bir realni okulu vardı. Bu okullarda eğitim gören Türk öğrenci sayısı ise 91 idi. Geri kalan öğrenciler başka topluluklardan veya Ruslar idi. Yine bu kaynağa göre okul başına düşen öğrenci sayısı Ruslar için 3000, Gürcüler için 4800, Ermeniler için ise 5400 iken bu rakam Azerbaycan'da 1730 idi. Bu da ülkede açılan okulların amacı halkı eğitmek değil de, farsçayı unutturmak olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Daha sonra aydınlar alfabe değişikliği düşüncesini gündeme getirmişlerdir. Bu teşebbüsü ilk olarak ileri süren Mirza Feteli Ahundzade olmuştur (1860). Sonralar Seferoğlu Sıtkı Bey ve Feridun Köcerli Bey Ahundzade'yi desteklemişler ve 1898.ci ilde Tiflis'te yayınlanmakta olan "Kafkaz" gazetesinde F.Köcerli bir seri "Arap alfabesi ve noksanları" adı altında yazılar yayınlamış. 1900 yıllarında Seferoğlu Latin alfabesini savunan kitap yazmıştır.

1906 yılında, eğitimde takip edilecek ortak planları tespit etmek için, Azerbaycan 1.Türk Muallimler Kurultayı toplanmıştı. Kurultay, eğitimin düzenlenmesi ile ilgili bir takım kararlar almış ve bunu hükümete sunmuştu. Ayrıca Kurultay, Türkçe ana dilinde eğitimi kuvvetlendiriyor ve Türkçeye olan alakayı artırıyor. 1907'de Kurultayın ikincisi yapılmış ve usuli cedit'le eğitim kararı alınmıştır (Yüksel, 81).

1918. yıl Azerbaycan Cumhuriyeti ilanından sonra ülkede eğitim sistemi tamamen millileşmeye başlamıştır. Bu dönemde, maarifin her branşında çalışmalara başlanmış ve milli lise orta ve ilkokullar yanında, Yüksek Pedagoji Enstitüsü, Üniversite gibi yüksek eğitim yapan kurumlar açılmıştır (Yüksel, 87).

XIX. yy. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde milli medeniyet kültür ve eğitim alanında gelişimsel değişim yapılmıştır ki, bunun olumlu neticesi (behresi) bugünkü ileri düzeydeki eğitimden de anlaşılmalıdır. Güvenilir kaynaklara göre Azerbaycan'ın eğitimi Avrupa standartlarında veya ona çok yakın bir düzeydedir. Bu konuya ileriki bölümde aydınlık getireceğiz. Ruslar istemeden Azerbaycan'da eğitimin gelişmesi için yardımlarda bulunmuşlardır.

1.4. SSCB Döneminde Azerbaycan

Tablo 1: Azerbaycan SSC'de Yerel Sovyetler (1978 Anayasası)

Birimler	Sayısı ve Oranı
Sovyetlerin Sayısı	1,294
Sovyetlerdeki Üye Oranı	48,914
Kadın Üye Oranı	%46
SBKP Üyesi ve Aday Üyeleri Sayısı	%45
Komsomal Üyeleri Sayısı Oranı	%20
İşçilerin Oranı	%36
Kolhoz Üyeleri Oranı	%28
Sanayi Sektöründe Çalışanların Oranı	%16
Tarım Sektöründe Çalışanların Oranı	%56
Tarımda Devlet Sektöründe Çalışanların Oranı	%28
Yüksek Okul ve Lise Mezunlarının Oranı	%73

1.4.1. SSCB Eğitim Sistemi

Azerbaycan'da Sovyet yönetim döneminde altı yaştan itibaren eğitim zorunluluğu getirilmiştir. Sistemin ülkede ilk egemenlik yıllarında bütün halka yaşlılar dahil okuma yazma eğitimi verildi. Gençlerin eğitime devam etmesi zorunlu oldu. Ülkede halen 8 yıllık zorunlu eğitim sistemi faaliyet göstermektedir. Sovyetlerin egemenliğinde iken Azerbaycan'da eğitim ve kültür sektörü oldukça gelişmiştir. Bunu tablo 2 ve 3 de verilen okul öncesi eğitimdeki ve ilkokul , ortaokullardaki mevcut duruma ve gelişmelerde görmek mümkündür.

“İptidai mektep” (ilkokul) ve “Natamam mektep” (ortaokul) 8 yıllık eğitim kapsamında birleştirilmiştir. Liselerde eğitim süresi 2-4 arasında değişmektedir. Klasik lise ve meslek liseleri arasında bazı koşullarda yatay geçiş olanağı bulunmaktadır. “Ali mektepler” (yüksek okullar) yüksek okul ve meslek yüksek okulu şeklinde

örgütlenmiştir. Eğitim süreleri 5 ile 6 yıl arasında değişmekteydi (Amcaoğlu, 1993:162).

Azerbaycan Türkçesiyle eğitim yapan okulların sayısı SSCB'nin çöküşü ile artış göstermektedir. 90/91 yılı verilerine göre toplam öğrenci kitlesinin % 86.7'sini oluşturan yaklaşık 1.188.000 öğrenci Azerbaycan Türkçesiyle eğitimlerini sürdürmektedir. Rusça eğitim gören öğrencilerin sayısı ise halen 180.000 civarındadır.

Tablo 2: Okul Öncesi Eğitimdeki Mevcut Durum ve Gelişmeler

	1989	1990	1991	90/89	91/90
Okul Öncesi Eğitim Kurumları	2.195	2.185	2.168	0.4	-0.8
Kentsel Alan	1.267	1.243	1.214	1.9	-2.3
Kırsal Alan	928	942	954	1.5	1.3
Öğrenci Çocuk Sayısı	190.600	189.500	173.080	-0.6	-8.7
Kentsel Alan	151.700	148.682	131.847	-2.0	-11.3
Kırsal Alan	38.900	40.818	41.233	4.9	1.0
Eğitici Sayısı	18.842	19.089	19.787	1.3	3.7
Okul Öncesi Eğitim Kurumlarındaki Çocukların Toplam Çocuklara Oranı Y.					
Kentsel Alan	21.0	19.0	17.8	-8.6	-2.3
Kırsal Alan	31.0	28.8	26.0	-7.1	-9.7
Kırsal Alan	9.0	9.0	9.0	0.0	0.0

Kaynak: KARABAĞLI Aslan, Azerbaycan'ın Doğal Kaynaklarıyla Ekonomik Potansiyeli Karşısında Türkiye'nin Dış Ticaretini Geliştirme Olanakları, 1993:163).

Ülke genelinde eğitim eşit bir şekilde verilmektedir. 1991 yılı itibariyle kurum başına, kentsel kesimde 109, kırsal kesimde 43 çocuk düşmektedir (Amcaoğlu, 1993 :163).

Tablo 3: İlk ve Orta Öğrenim Okullarındaki Mevcut Durum ve Gelişmeler

Gösterge Maddeleri	1985/86	1990/91	1991/92	90/86	92/91
İlk ve Orta Öğrenim Okulları	4.525	4.534	4.420	0.2	-2.5
İlk ve Orta Öğrenim Okullarındaki Öğrenci Sayısı	1.462	1.409	1.405	-3.6	-0.3
Lise Sayısı	77	78	78	1.3	0.0
Öğrenci Sayısı	77.000	59.000	60.000	-23.4	1.7
Orta Öğrenim Meslek Okulları	180	176	167	-2.2	-5.1
Öğrenci Sayısı	88.700	82.200	75.300	-6.8	-8.4
Okula Başlayan Öğrenci (Yıl)	555.000	54.200	45.000	-2.3	-17.0
Mezun Olan Öğrenci	55.200	54.700	49.100	-0.9	-10.2
İlk ve Ortaokullarındaki Öğretmen Sayısı	124.000	133.000	140.000	7.3	5.3
İlk ve Ortaokullar	115.414	121.200	124.008	5.0	2.3
Lise ve Meslek Okulları	8.586	11.800	15.992	37.4	35.5

Kaynak: KARABAĞLI Aslan, Azerbaycan'ın Doğal Kaynaklarıyla Ekonomik Potansiyeli Karşısında Türkiye'nin Dış Ticaretini Geliştirme Olanakları, 1993:164).

Sovyet Azerbaycan'ın da Bilimler Akademisi Bakanlar Konseyi'ne bağlı idi. SSCB'de Elmlen Akademisi 18.yy.'da faaliyete başlamıştır ve ilk zamanlar Rus aristokratlar ağırlıklı idi. 1995'den önce Azerbaycan'da "İlimler Akademisi'ne" "Tetebbu Cemiyeti" denmekteydi. Diğer ülkelerde de olduğu gibi Sovyet dönemi Azerbaycan'ında Bilimler Akademisi bilimin siyasal açıdan yönlendirilmesinde önemli bir rol üstlenirken, üniversiteler ise akademinin rehberliğinde yüksek eğitimin yönlendirilmesinden sorumludur (A.Ö.K.K.T.,1994:152-153).

Azerbaycan'da en eski üniversite 1919 yılında kurulmuş olan Bakü Devlet Üniversitesi'dir. Bu üniversite dışında ülkede 17 devlet üniversitesi daha vardır. Bakü Devlet Üniversitesi ve Neft Akademisi uluslar arası düzeyde tanınan bilimsel kuruluşlardır (Sovyet zamanında). Ayrıca, ülkede Tıp Üniversitesi, İktisat Üniversitesi,

Teknik Üniversite gibi belli konuları kapsayan üniversiteler de mevcuttur. Üniversitelerde tarım ile ilgili olarak Azerbaycan Tarım Bakanlığı'na bağlı olarak 14 ilmi Tetkikat Enstitüsü, 20 teknik okul mevcuttur. İlmi Tetkikat Enstitüsü'nün 6'sı Bakü'de, 5'i Gence'de, 1'er tanesi Guba ve Nahçıvan'da bulunmaktadır (TOBB,16).

Ülkede 42 teknik okul, 26 yüksek okul ve üniversite, 170'e yakın teknik lise, 4326 tane de orta okul bulunmaktadır (Kültür Bakanlığı, 1994:158).

Nüfusun 7.0 okuma yazması yoktur ve ülkeden her 10.000 kişiden 141 yüksek öğrenim öğrencisi, 25 ise yüksek öğrenimli uzmanıdır .

Bütün bu bilgiler gösteriyor ki, Sovyet dönemi Azerbaycan'da eğitimin ilerleme dönemi olmuştur. Azerbaycan bağımsızlığını ilan etti ama ekonomisi çöküşü eğitimde ne yazık Sovyet zamanındaki eğitimin altına düştüğü görülmektedir. Okuma yazma bilmeyenlerin sayısı gittikçe arttı.

Sovyet dil politikasını inceleyen iki uzman araştırmacı ise Sovyetlerin dil politikasının genelde sanıldığı gibi Rusça dışındaki dilleri yok etmek gibi bir amacı olmadığını ileri sürerek ideolojik olarak belirlenen amacın açıkça diller arası eşitlik (özellikle 1917-1940) ekonomide ve iş hayatında randıman (1934-80) ve fedaralist seçimin gerekli kıldığı Sovyet politikalarına uyum gibi kaygılar olduğunu belirtmektedirler (Kültür Bakanlığı, 1994:191).

Özetle belirtmek gerekirse Sovyet dil politikası şu safhaları izlemiştir: 1.Önce tüm dillere eşitlik, 2.Rusça'nın ortak üstün dil olması, 3.İradi çift-dillilik, yani anadil kullanımının gelişmesinin gerektiği eğitimin ilk yıllarında, Rusça'ya daha çok zaman ayırmak, 4.Ana dillerin ihmalinin açıklanmaya başlanması, 5.Rusça'nın yabancı dil olarak eğitim sistemine girişi (Kültür Bakanlığı, 1994).

Azerbaycan uzun yıllar Arap alfabesini kullandıktan sonra 1924 yılında Latin alfabesine geçmiştir. Alfabe 33 harften ibarettir. 1940 yılında ise Kril Alfabesine geçilmiştir.

Bağımsızlığın ilanından sonra 1991 yılında Azerbaycan tekrar Latin alfabesine geçti, yalnız resmi zorunluluk 2001 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev tarafından getirilmiştir. Daha önce 1991 yılında ve sonraları resmi yazışmaların bu alfabe ile kullanımı için bir takım çalışmalar yapıldı ama bazı sebeplerle hep ertelendi. Nitekim resmi yazışmalarda olmasa da okullarda Latin alfabesi kullanılmaktaydı (1992-1993 sonra).

1.5. Bağımsız Azerbaycan (SSCB Sonrası)

Azerbaycan bağımsızlığının ilanından sonra ekonomik sıkıntı yaşamıştır. Rus para birimi olan Ruble'den Manat'a milli para birimine geçilmiştir. Azerbaycan'ın kendi para birimi Manat basılmıştır.

Azerbaycan daha SSCB'den ayrılmadan Ermeniler'in işgaline uğramıştır. Bağımsızlığın ilanından sonra da süren savaş 1994 yılında imzalan ateşkesle durdurulmuştur. Bu zaman dilimi içinde ülkede doğal olarak enflasyon oranı yükselmiştir. 1997 yılında da Manat Dolar karşısında % 5 değer kazanmıştır. Gerçek kişiler döviz alım satımı yapabilmektedir. Ulusal para birimi olan Manat 50, 100, 250, 500, 1.000, 10.000, 50.000'lik kağıt banknotlar şeklinde tedavülde bulunmaktadır .

1.5.1. Bağımsız Azerbaycan'ın (SSCB sonrası) Yönetimi

Azerbaycan ilk kez bağımsızlığa 1918 28 Mayıs'ta kavuşmuştur. Fakat bu bağımsızlık uzun sürmedi, 1920 yılı Sovyet Rusya'sının yönetimi altına geçmiştir. 70 yıl süren bu baskı 1990 yılında AKPMK katibi seçilen E.Elçibey 1991 yılında tekrar ilan etmiştir. Böylece Azerbaycan 1918 yılında büyük Önder M.E. Resulzade'nin ilan ettiği ve 2 yıl süre ile liderlik ederek yürüttüğü bağımsızlığa ebediyen kavuşmuştur. Sovyet Rusya'sı dağıldı ama ona bağlı olan Cumhuriyetler üzerindeki etkisi hem sosyal, hem de iktisadi ve siyasi anlamda devam etmektedir. Çünkü yöneticilerin büyük bir kısmı eski sistemde de aynı görevi yürütmüşlerdir. İdari yapıda yapılan ve yapılması planlanan bütün reformlar yönetici ve bürokratların aktif ya da pasif direnişi ile karşılaşmakta ve yavaş ilerlemektedir (TİKA, 2001:165).

Azerbaycan tarih boyunca (birinci bölümde de bahis etmiştik) birçok başka ülkelerin işgaline maruz kalmıştır.

Azerbaycan Anayasası, başlangıç 5 kısım ve 12 bölüm olmak üzere 158 asıl ve 12 geçici maddeden oluşmaktadır. Birinci kısmında Genel Esaslar başlığı altında Halk Egemenliği ve Devletin Esasları, ikinci kısımda Temel Hak ve Özgürlükler vatandaşların Esas Görevleri, üçüncü kısımda Devletin Egemenliği, başlığı altında Yasama, Yürütme ve Yargı Yetkisi, Nahçıvan Muhtar Vilayeti, Dördüncü kısımda Yerel Yönetimler, beşinci kısımda, Yasama Sistemi, Anayasa'da Değişiklikler ve Anayasaya ilaveler, başlıklarına yer verilmiş, geçici maddelerde ise Anayasanın uygulama biçimi üzerinde durulmuştur (TİKA, 2001).

Bu Anayasa, Azerbaycan halkını devlet egemenliğinin tek kaynağı olarak belirlenmiştir. Halk egemenliğini kendi iradesiyle seçtiği temsilcileri aracılığıyla kullanacaktır. Halkın seçtiği yetkili temsilcilerden başka hiç kimseye halkı temsil etmek, halk adına konuşma ve halk adına başvurma hakkı tanınmamıştır. Halkın hiçbir kesimi, sosyal grubu, örgütü ve ya hiçbir şahıs, egemenliğinin kullanıcısı olmadığı hükmü anayasada yer almaktadır (Md.6) (TİKA, 2001).

Anayasa'nın birinci kısmının ikinci bölümünde devletin esasları üzerinde durulmuştur. Azerbaycan devletinin demokratik, yasal laik ve üniter bir Cumhuriyet olduğu, devletin bağımsız egemenliğinin ise uluslar arası antlaşmalardan doğan yükümlülüklerle sınırlandırılabilceği ve Azerbaycan Cumhuriyetinde devlet egemenliğinin kuvvetler ayrılığı ilkesine dayandığı anayasa ile hükme bağlanmıştır (Md.7) (TİKA, 2001).

Buna göre: Yasama yetkisi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Milli Meclisine aittir. Yürütme yetkisini Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı kullanır. Yargı yetkisi de Azerbaycan mahkemelerince kullanılır anayasada, yasama yürütme ve yargı organlarının karşılıklı faaliyet gösterecekleri ve kendi yetkileri çerçevesinde bağımsız oldukları hükmü yer almaktadır.

Azerbaycan devletinin başı olan Cumhurbaşkanı halkın bütünlüğünü gösterdiği, iç ve dış ilişkilerde devleti temsil ettiği, devletin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün güvencesi olduğu aynı zamanda silahlı kuvvetlerin başkomutanı olduğu hükümleri Anayasa'da yer almaktadır (TİKA ,2001).

Azerbaycan Anayasası "Başkanlık" sisteminin özelliklerini taşımaktadır. Azerbaycan Anayasası Amerikan Anayasasından esinlenerek kuvvetler ayrılığını anayasal bir kural haline getirmiştir. Buna göre:

- Yasama yetkisi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Milli Meclisine aittir.
- Yürütme yetkisi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanına aittir.
- Yargı yetkisi Azerbaycan Cumhuriyetinin Mahkemelerince kullanılır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası devletin anayasal yapısı için bir ana çerçeve çizmiştir. Burada Anayasa'da yer alan yasama, yürütme ve yargı organlarının yetki ve işleyişleri ve ilişkin ilkelere yer verilmiştir (TİKA, 2001).

Azerbaycan'da yönetim sistemi hakimdir.

1.5.2. Ekonomik Durumu

Azerbaycan'da serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci, Haziran 1991'de yürürlüğe giren "Ekonomik Bağımsızlığın Temeli Kanunu" ile başlamıştır. Milli Bank Şubat 1992'de Merkez Bankası olarak kurulmuştur (Amcaoğlu, 1998).

Petrole dayalı ağır sanayi, kimya, petro-kimya, makine imal, demir-çelik, inşaat malzemeleri, tekstil, ayakkabı, deri işleme, gıda önemli sanayi dallarıdır. Tarım ürünleri; tahıl, meyve, pamuk, çay ve tütünden oluşmaktadır. Hayvancılık; balık, (ceylan, dağ keçisi, keklik-turaç gibi av hayvanları) sığır, koyun, kümes hayvanı ağırlıktadır.

Özelleştirme çalışmaları 1993’de çıkarılan “Devlet Mülkiyetinin Özelleştirilmesi Kanunu” ile başlamıştır. Aynı zamanda bu kanuna göre petrol, doğalgaz, telekomünikasyon, sanatsal mekanlar ve madenler özelleştirilmeyecek kuruluş ve sektörlerdir. Yine ilgili kanuna göre çalışanlar, ülke vatandaşları, diğer tüzel şahıslar ve yabancılar bu özelleştirme uygulamasına katılabilmektedirler.

Özelleştirme süreci içerisinde, toplam 16.3 milyon m² alana sahip 309.2 bin konut özelleştirilmiştir. 2001 yılı Ocak-Temmuz dönemi içerisinde toplam 444.5 bin m² alana sahip 7.9 bin konut özelleştirilmiş, dönem içerisinde başkent Bakü’de ise 5.2 bin konut özelleştirilmiştir (TİKA, 2001). (tablo-4)

Tablo 4: Özelleştirme Gelirleri

Satış Türleri	Milyar Manat	Milyon Dolar
Açık artırma ile yapılan satışlar	146.1	33.4
Küçük firmalar	206.2	47.1
Opsiyonlar	52.4	12.0
Diğerleri ile birlikte TOPLAM	52.4	12.0

Kaynak: TİKA, Ülke Profilleri, Mayıs 2001.

Alınan borçlara karşılık Azerbaycan’da 2001 Ocak-Eylül aylarında bir önceki yılın aynı dönemine nazaran % 9.8 oranında tüketim ürünlerinin satışında artış görülmüştür. Azerbaycan milli parası ile 8.811.1 milyar Manat değerindedir. Satılan gıda ürünlerinin değeri 5.970.9 milyar Manat, diğer ürünlerin değeri ise 2.840.7 milyar Manat olarak gerçekleşmiştir. Bunların gerçek hacimlerindeki artış oranı ise % 7.8 ve 14.9 olarak gerçekleşmiştir. Hizmet sektöründe de aynı şekilde bir önceki döneme nazaran topluma sunulan hizmette % 5.5 oranında artış olmuştur. Sunulan hizmetin değeri 1.854.9 milyar Manat olmuştur. Sunulan hizmetin % 66.3’ü devlet kuruluşlarının, % 7.4’ü ise özel sektörün payına düşmektedir. Özel sektörün sunduğu hizmetin değeri 635.8 milyar Manat olarak belirlenmiştir.

Devlet kuruluşlarının yapmış olduğu hizmetin 517.9 milyar Manat değerindeki kısmı 2001 yılı Ocak-Ağustos döneminde Azerbaycan Haberleşme Bakanlığı'nca gerçekleştirilmiştir.

Artışların görüldüğü bir diğer sektör ise bankacılık sektörüdür. 2001 yılında bir önceki yıla nazaran bankalardaki mevduat % 75.6 oranında artarak 57.5 milyar Manat milli para olarak 470.5 milyar Manat değerindeki kısmı ise döviz olarak yatırılmıştır.

Söz konusu ortaklık girişimlerinin üretim konuları; petrol endüstrisi, gıda ürünleri üretimi, hafif sanayi, tarım, ticaret, sigorta, nakliyat, bankacılık ve makine sanayidir (İMKB, 1998:93).

1993-1997 döneminde iktisadi reformlar ve makro-ekonomik istikrarın sağlanması için IMF ve Dünya Bankası'ndan 390 milyon \$, altyapı yatırımları için Dünya Bankası ve diğer uluslararası finans kuruluşlarından 124.6 milyon \$ kredi kullanılmıştır. 1995 yılından başlayarak 3 yıl içinde IMF düşük faizle 294.4 milyon \$ kredi kullanmıştır. Bu kredinin 77.7 milyon \$'lık kısmı yıllık % 1.5 faizle, geri kalan kısmı % 4-5 faizle 10 yıl vadeli olarak kullanılmıştır.

1995-1997 döneminde Dünya Bankası'ndan % 0.75 faizle ve 10 yıl ödemesiz 35 yıl vadeli 117.2 milyon \$ kredi kullanılmıştır. Bu kredi ekonomide yapısal değişiklikler, bankacılık sisteminin ıslahı, Bakü'nün su ve gaz sisteminin rehabilitasyonu, petrol ve tarım sektörünün geliştirilmesi ve teknik yardım programları vs. için tahsis edilmiştir.

Toplam 549.700.000 \$ dış borcun 408.6 milyon \$ IMF ve Dünya Bankası'nındır. (tablo-5)

Tablo: 5 Azerbaycan'ın Dış Borç Dağılımı

% 53	IMF
% 21.3	Dünya Bankası
% 6	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
% 1.3	Eximbank/Türkiye
% 6	Türkmenistan doğal gaz değeri
% 0.7	Diğer Ülkeler

Kaynak: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Tecrübesinin (Bilgi Birikimi),
Türk Cumhuriyetleri Üzerinde Değerlendirmesi, İMKB, 1998; 20.

1.5.3. Enflasyon

Enflasyon 1997 yılındaki rakamlardan aşağıya çekilmiş, 1998 yılında fiyatlar düşmüş ve 1999 Haziran ayındaki mini devalüasyona rağmen, iş talep düşük düşük kaldığından 1999'da da düşmeye devam etmiştir. Yıllık enflasyon 1999'da % 8.5 (deflasyon) olarak gerçekleşmiştir. Merkez Bankası (AMB) 2000-2001 yıllarında enflasyonun antienflasyon güvencelerine karşın hafif bir artış göstermesine izin verebilecektir. Enflasyon, 1999 yılının Ocak-Mayıs ayları arasındaki % 9 değerinden 2000 yılının Ocak-Mayıs ayları arasında 1.5'e yükselmiştir. (tablo-6)

Tablo 6: Tüketici Fiyat Enflasyonu (Ortalama %)

1995	1996	1997	1998	1999
411.8	19.8	3.6	-0.8	-8.6

Kaynak: Ülke Profilleri TİKA, Mayıs 2001, Ankara.

Döviz Kuru: Ocak-Mayıs 2000 döneminde, Manat ABD Doları'na karşı yalnızca % 1.5 değer kaybetmiştir. Komşu ülkeler daha yüksek enflasyon oranlarına sahip olduklarından, Manat bu ülkeler daha yüksek enflasyon oranlarına sahip olduklarından, Manat bu ülke para birimleri karşısında gerçekten değer kazanmıştır.

2001 yılında Manat'ın enflasyon oranı civarındaki nominal oranlarda, yani yaklaşık %4 değer kaybetmesi, ancak gerçek oran olarak hafifçe değer kazanması beklenmektedir (TİKA, 2001).

1.5.3.1. Dış Ticaret

Azerbaycan dış ticaret mevzuatı tamamen liberalize edilmiş ve Pazar ekonomisinin taleplerine uygun olması için sürekli düzenlemeler yapılmaktadır. Düzenlemeler dış ticaretin genişletilmesi ve serbest bırakılması amacıyla yapılmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde dış ticaret işlemleri, 24.06.1997 tarihinde onaylanan Cumhurbaşkanı Fermanı, Katma Değer Vergisi'nden Muaf Olan Malların Listesi Hakkında 61 No'lu Karar ve Gümrük Vergileri'nin Oranları Hakkında 91 No'lu Kararlar çerçevesinde yürütülmektedir (İMKB,1998:28).

Ülkede üretilen veya ithal ham malların satın alınarak tekrar ürün haline getirilerek ihracı gerçek ve tüzel kişilerce serbestçe yapılabilmektedir. Bakanlar Kurulu ve devlet organlarından izin alınarak yapılan ihracat hariç diğer bütün malların ihracı Gümrük Organları'nın beyan edilerek yapılmaktadır.

Kredili ihracatlarda önceden Gümrük Organları'na bildirildikten sonra gerçekleştirilmektedir. Ancak, Bakanlar Kurulu ve % 50 devlete ait şirketlerin ihracat işlemleri mutlaka Ticaret Bakanlığı'na kaydedilmesi şarttır.

Azerbaycan'da eğer ihraç edilen ürün veya mal tamamen devlete ait bir şirket tarafından gerçekleştiriliyorsa, söz konusu mal veya ürünün bedeli üretimini yapan şirkete ödendikten sonra ihraç edilebilmektedir.

Geçici olarak ihraç edilen malların Gümrük Vergileri'nin ödenmesi şarttır. Ödenmediği takdirde ise 30 gün içerisinde geri getirilmektedir.

Gümrük Organları tarafından gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılan ithalat işlemlerini kontrol etmektedir. Azerbaycan Ticaret Bakanlığı sınır ticareti yapılmasına

izin vermiştir. Stratejik ürünlerin ithalatı ise Bakanlar Kurulu'nun Kararı ile mümkündür.

Azerbaycan'a ithalat esnasında mal gruplarına göre % 0, % 5, % 15 olarak Gümrük Vergisi uygulanmaktadır (İMKB, 1998:30). BDT ülkelerinden yapılan ithalat işlemlerinde KDV alınmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin "Tüketici Haklarının Korunması Hakkında" Kanunu gereğince uygunluk sertifikası (Standart Belgesi) olmayan ürünlerin satışı ve kullanılması yasaktır.

Azerbaycan'a yabancı ülkelerden malların ithalatının yapılabilmesi için milli sertifika belgelerinin uygun olarak malların standart belgesi ve deneme politikalarının Azerdövlətstandarda takdim olunması ve bu malların milli sertifikalaştırma sisteminde testlerinin yapılması gerekmektedir¹.

Ancak, ithal edilen mallardan BDT ülkelerinin standart kurumları ile TSE tarafından verilen standart belgeleri geçerli olarak kabul edilmektedir.

TSE ile Azerdövlətstandard arasında yapılan anlaşma dolayısıyla Türkiye'den TSE belgesi ile gelen mallar diğer ülke mallarına göre daha avantajlıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN TURİZMİNİN DÜNÜ VE BUGÜNÜ

2.1. SSCB Döneminde Turizm

Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki turistik ilişkilerin ve iki devletin resmi turizm kuruluşları arasında bu alanda işbirliğinin geliştirilmesine katkıda bulunmayı isteyerek, iki devletin bu alanda uzun vadeli ve sıkı işbirliğinin karşılıklı fayda temellerine dayanarak kurulmasına gösterdikleri ilgiyi göz önünde tutarak, 1963 yılında Roma’da düzenlenen Birleşmiş Milletler Teşkilatı’nın Uluslararası Turizm ve Seyahatler Konferansı önerilerini dikkate alarak, iki ülke arasında karşılıklı tanıtma ve anlayışın sağlanması bakımından turizmin önemini anlayarak, 1 Ağustos 1975 tarihinde Helsinki’de imzalanan Avrupa İşbirliği ve Güvenlik Konferansı Nihai Belgesi hükümlerine uygun olarak bu alandaki işbirliğinin geliştirilmesi için çabaların bir araya getirilmesi gerektiğini kaydederek anlaşmaya varılmıştır.

Bu dönemde bütün sektörlerde olduğu gibi turizm sektöründe de yönetim ve denetim devletin tek elinde olmuştur. Sektör adına bütün faaliyetleri merkezi Rusya’da bulunan “Inturist” isimli devlet kuruluşu yapmıştır. Söz konusu dönemde daha çok incoming (iç) turizm gelişmiştir. Outgoing (dış) turizm ise sadece bilim adamları devlet yetkilileri için düzenleniyordu. Ki, bunların hemen hemen hepsi ya resmi sefer ya da konferanslara katılmak amacı gütmüştür. Çok az insan ise ticari amaçla outgoing (dış) turlara katılabiliyordu. İster incoming (iç) turlar isterse de outgoing (dış) turların düzenlenmesine izin verilmesinin temel nedeni SSCB’nin tebliğ edilmesiydi. Yabancı turistleri hizmet ise dünya standartlarında idi. Bu dönemde iç turizm için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Çünkü dönemin iç turizmi daha çok günübirlik piknik turları ağırlı olmuştur. Bu da bir gerçek ki çalışan kesime bir aylık ücretli tatil izni verilmiştir. Halk ise bu süreyi genelde münferit turlarla Birliğin diğer Cumhuriyetleri’nde değerlendiriyordu. Azerbaycan ise yaz aylarında yoğun ilgi gören Birlik Cumhuriyetleri’ndendir. Söz konusu dönemde iç turizmde paket turlar yoktu,

ancak gidilen bölgede tanıtım görevlisi bulunmuştur. Paket turlar sadece incoming turlar için geçerli olmuştur. Kısacası turizm gerçek anlamı ile faaliyet göstermemiştir. Turizm pazarı değil SSCB 'nin tanıtımı faaliyet göstermiştir.

Bilindiği gibi SSCB'de tek yönetim şekli mevcut olmuştur. "Merkezi Yönetim Sistemi". Turizm adına yapılan veya yapılması planlanan her çalışma MK tarafından kontrolden geçirilmiştir. Eğer sosyalist sisteme uymayan öneri varsa geri çevrilmiştir. Yapılan çalışma planlarının sektörün gelişmesine değil SSCB'nin tanıtımına uygun olması ön planda yer almıştır. Sektörlerin o bakımdan turizm sektörünün gelişebilmek için kendilerine özgü bir yönetim şekli olmamıştır.

2.2. Azerbaycan Turizminin Bugünü

Azerbaycan'ın tarihini gözden geçirdiğimiz zaman ülke sürekli savaş durumunda olmuştur. Sadece, SSCB döneminde 70 yıl bir süre savaş yaşanmamış, fakat bu zaman diliminde de yönetimden dolayı turizm gerçek anlamda faaliyet göstermemiştir. Turizm faaliyetleri yukarıda belirttiğimiz gibi sosyal hizmetlerin bir dalı gibi faaliyet göstermiştir. Doğal olarak sistemin çöküşü ile turizm yönetimi ve faaliyetleri sıfırdan başlamak zorunda kalmıştır. Nitekim, bu ülkede faaliyet gösteren turizm tesisleri yeterli olmamakla birlikte verilen hizmete de kalite düşüklüğü görülmektedir. Bu da ülkeye tatil amaçlı yabancı turist girişini önemli derecede olumsuz etkilemektedir. 1997 yılında elde edilen 24 milyon \$ turizm gelirin büyük bir kısmı ülkeye iş imkanlarını görmek, tespit etmek için gelen turistlerin yaptıkları harcamalar oluşturmaktadır.

Azerbaycan'da yerli ve yabancı turistlerin dinlenmesi için günümüz standartlarına uygun dağdan, sınırdan ve denizden yararlanabileceği tesisler çok denebilecek kadar azdır.

1997 yılı sonunda Azerbaycan'da mevcut devlete ait büyük otellerin ve dinlenme amaçlı sanatoryumların özelleştirilmesi Cumhurbaşkanı Fermanı ile kararlaştırılmış ve Milli Emlak Komitesi özelleştirme kapsamındaki otellerle ilgili

çalışmalarını başlatmışlardır. 1998 yılı içerisinde önemli ölçüde özelleştirilecek olan devlete ait otellerin özelleştirilmesi yabancı sermayeye de açık bulunmaktadır (Merkez Bankası).

Günümüzde ülkenin turizm pazarı çok süratli bir tempo ile yaranma aşamasındadır. Onun yaranma sına imkan sağlayan ise ülkenin siyasi ve ekonomik durumu, en önemlisi ise Dağlık Karabağ'da giden savaşın durdurulması ve hukuki demokratik devletin yaranmasıdır. Pazarın yaranması Azerbaycan ve dünyanın önde gelen petrol kampanyalarının konsorsiyumu ile imzalandığı asrın petrol kontrat sayesinde yabancı partnörlerle olan ticari ilişkilerin canlanması aynı zamanda 1998'ci yılın Eylül'ünde Bakü'de transkontental nakliyat koridorunun inkişafı için iki taraflı anlaşmaların yapılması ile ilişkilidir. Son zamanlar ülkede turizm sektöründe gelişmeler dikkat çekmektedir. Petrolün yarattığı patlama bunun ise Bakü'de Avrupa-Asya nakliyat koridorunun kesiştiği yerde olması abartısız yabancı iş adamlarının ülkeye akınını artmıştır. Tabii ki talebin artmasında kaliteli hizmetinde rolü büyüktür (ABDULLAHYEV E., 2002:12).

2.2.1. Turizm İşletmeleri

Faaliyette olan diğer otelleri şöyle sıralayabiliriz: "Intourist", "İrshad" Hotel, "İrcheri Shekher" Hotel, "Dasis", "Ascotlodge", "Caspian" Hotel, "City Mansion", "Wellington Heights, "Old City Inn", Absheron" Hotel, "Azerbaycan" Hotel, "Long Forest".

Özel olarak faaliyet gösteren eğlence merkezleri ise şöyledir: "An'ne Belle" Bar-restoran, "Anadolu Restaorant", "Aquapark", "Baskın Robbins", "Black Jack", "Blues", "Buenauista", "DG'sBar", "Dolce Vita" restoran (İtalian Kitchen), "Mc. Donalds", "Yinyang" Restoran (Chinese Kitchen), "Bah-Bah" Club.

Son olarak seyahat acentalarını aşağıdaki sıralayabiliriz: "Spoutnik International", "İmprotex Ravel", "Eurotourism", "Bakü City Trip and Exusion Burceau", "Ran Tour", "Intour", "CGTT", "Uluin-92", "A.N.Tourservice", "AIT

Travel”, “Improtex Transexpress”, “Caspian Travel”, “President”, “JET Travel LTD.”, “Skylife Ltd.”, “Glaxy Company Ltd.”, “Ankara Travel Ltd.”, Travel Inn Club Ltd.”, “Azal”, “Fortuna Ltd.”, “Azer Mega Response”, “Firdovsi Ltd.”.

Müzeler

Azerbaycan’ın Tarihi Müzesi,
Asiklopedi Müzesi,
Halı Müzesi,
İnce Sanatlar Müzesi,
Şirvan Şahlar Müzesi,
Resim Galerileri.

Tiyatrolar

Akademi dram tiyatrosu,
Rus Dram Tiyatrosu,
Akademi Opera va Bale Tiyatrosu,
Yeşil Tiyatro,
Azerbaycan Mahnı Tiyatrosu,
Mugam Tiyatrosu.

Azerbaycan’da turizm yavaş yavaş inkişaf etmektedir. Şimdi ticari amaçla yapılan seyahatler ilerde kültür turizminin gelişimine temel atmaktadır. Diğer sektörlere yapılan yatırımlar kendiliğinden turizm sektörünü kaçınılmaz yapmaktadır. Nitekim ülkeye yapılan yatırımlar arasında turizm sektörüne de yapılan yatırımlar dikkatleri kendine çekecek niteliktedir.

Sovyet Azerbaycan’ında sadece devlete bağlı bir kuruluş ve misafirhaneler vardıysa şimdi yerli ve yabancı iş adamları özel birçok turizm işletmesinin faaliyete girmesini sağlamıştır. Bazı iş adamları var olan fakat sistemin çöküşü ile çöken eski misafirhaneleri restore ederek (tamir) günümüz standartlarına uygun hizmet veren oteller, bazı iş adamları ise yeni otellere yatırımı ile birçok işletmenin sektöre hizmetini sağlamışlardır.

Bugün Azerbaycan'da yeni oteller, restoranlar, eğlence merkezleri turizm faaliyetleri açılmıştır. Aynı zamanda yabancı turistlerin girişlerini iyileştirilmek için uluslar arası standartlara cevap verebilecek yeni havaalanı faaliyete başlamıştır. Azerbaycan'da bugün 30'dan çok işletme belgesi almış turizm şirketi faaliyet göstermektedir (Turizm Yenilikleri, 2002).

2.2.1.1. Kamu Kuruluşları ve Özel Sektör Faaliyetleri

2.2.1.1.1. Özel Sektör Faaliyetleri

IATA ve ASTA turizm teşkilatının üyesi ve 10 yıldan çok faaliyet süresi olan "Imrrotex Travel" şirketinin 1997'nci yılda Bakü'de resmi ofisi "Lufganza siti center" adı altında açılmıştır. Dış turizmi için Türkiye, BAE, Avrupa ülkeleri ve birçok Amerika ülkeleri ile Azerbaycan Gençler, İdman ve Turizm Bakanlığı çalışmalarını sürdürmektedir (Turizm Yenilikleri, No:1, s.8, 2002).

Azerbaycan'da 23 Seyahat Acentası faaliyet göstermektedir. Bunlardan 3'ü yerli diğerleri ise temsilci seyahat acentalarıdır. 1995'ci yılda "Hayat Regency Bakü" beş yıldızlı oteli 160 kişilik kapasite ile, 1997 yılında "Grand Hotel Europe Bakü" beş yıldızlı oteli 159 kişilik, 1998 yılında ise "Radisson SAS PLAZA Hotel-Bakü" 40 kişilik ve "The Crescent Beach Hotel" dört yıldızlı 262 kişilik, son olarak 1999 yılda "Park Hyatt Hotel" beş yıldızlı otel 160 kişilik kapasite ile faaliyete başlamıştır.

2.2.1.2. Kamu Kuruluşları

Bu sektör adına Azerbaycan'da çalışmaları sürdüren ve denetleyen Azerbaycan Gençler, İdman ve Turizm Bakanlığı'dır. Bunun yanı sıra eski "Inturist" çalışmalarına devam etmektedir.

Bağlantısı olduğu kuruluşları şöyle sıralayabiliriz; Azeravsonakliyat (Azerb. Karayolları), İktisadi İnkişaf Bakanlığı, Toprak Komitesi, İstatistika Komitesi, Gümrük Komitesi.

2.2.2. Arz ve Talep

Üretilen turistik mal ve hizmet turizm arzını, turistlerin ise bu mal ve hizmeti satın alama isteği ise talebi oluşturmaktadır.

Turizm talebi; belirli bir piyasada, belirli bir fiyata, turistik mal ve hizmetleri, rasyonel veya irrasyonel nedenlerle, kendi konaklama yeri dışında satın alma isteğinde bulunan bu isteğini gerçekleştirmeye imkan verecek kadar satın alma gücüne ve boş zamana sahip olan insanların miktarıdır (Şahin, 1990:18).

Azerbaycan'a karşı petrol ve başka ticari amaçla ve de meraktan dolayı bir talep oluşmuştu, ancak ülkedeki turistik mal ve hizmet üreten kuruluşların azlığı, var olan kuruluşlardaki kalitesizlik veya kalitedeki düşüklük oluşan bu talebin önünü kesmiştir. Talebin önünü açmak için ülkeye yabancı sermaye akımını sağlayarak yeni turistik mal ve hizmet üreten kuruluşlar yaratılmış veya var olan kuruluşların hizmet seviyesi yükseltilmiştir. Bu çalışmalar hizmetin istenilen seviyede sunulmasını sağlasa da fiyatların yüksekliği söz konusu talebi olumsuz etkilemektedir. Fiyatların aşağı çekilmesi ülke turizm talebinin artırılması için şart olmaktadır.

Sadece yeni mal ve hizmet üretmek ve kaliteyi yükseltmek turizm talebini yükseltmeyeceği için ülkede tanıtım faaliyetleri de güçlendirilmelidir. Dünya turizm pazarında ülke turizm sektörü tanıtılmadığı ve de rekabet piyasasına girmediği süreçte talep artışı söz konusu olmaz. Devletin bu konuda esaslı tedbirler alması gerekmektedir. Aksi halde otomatik olarak talepte azalma izlenecektir.

İşbirliği, sınır işletmelerinin standartizasyonu, turistik hizmetlerin iyileştirilmesiyle ve ortak bir imajı yaratacak talebi etkileyebilir. Çünkü turistik talep çok kez yalnızca bir ülkeyi etkileyebilir. Çünkü, turistik talep çok kez yalnızca bir ülkeye yönelik olarak değil, bir kaç ülkenin turistik cazibelerini de aynı seyahatte görmek arzusunda olabilir. İşte ortak imajı , aynı seyahate yer alabilecek turistik cazibelerin sunulması turizm talebini özendirir (OLALI H., 1990:453).

Azerbaycan'da diğer ülkelerle işbirliği yaparak turizm talebinde önemli derecede artışı sağlayabilir.

Son zamanlar ülkede turizmle ilgili yapılan yenilikler Azerbaycan'ın Uluslararası Turizm Teşkilatı'na üye olması tanıtım alanında yapılan işler, iç turizmin inkişafı için bölgelerde yapılan tedbirler, kalifiye personel yetiştirmek için atılan ilk adımlar Bakanlığın kısa zaman dilimindeki faaliyetlerinin sonucudur. Bakanlık bu yıl 2002 yılının 29-31 Mayıs'ında turizm sergisi geçirilmiştir. Bu Azerbaycan turizminin dünya çapında tanıtılması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, ülkede bu alanın inkişafı için büyük önem taşımaktadır.

2.2.3. İç ve Dış Turizm

Azerbaycan'da turizm faaliyetlerinin 0.70'ini dış turizm faaliyetleri oluşturmaktadır. Turizm gelirlerinin 0.90'ı ise yine dış turizmden elde edilmektedir. Yetkililer dış turizmin ucuz olduğu için daha çok rağbet gördüğünü söylüyorlar. İç turizm dış turizme göre daha az rağbet görmektedir. İç turizmin maliyeti çok pahalıya mal olmaktadır. Yani pazara yeni giren bir ülke olarak diğer pazarı oluşturan ülkelere nazaran çok pahalıdır. Örneğin; Avrupa ülkelerine düzenlenen bir turun fiyatı 500-600 ABD Dolar iken, Azerbaycan'a düzenlenen turun fiyatı ise 2300-3000 ABD Doları civarındadır. (tablo-7)

Dış tanıtım gerekli şekilde yapıldığı ve turizm sorunlarına ciddi çözümler getirildiği takdirde gelecek yıllarda ithalatın büyük bir kısmı turizm geliri ile finanse edilmesi imkanı sağlanabilir.

Turizm milli ekonomi için önemli bir ek ihracat kaynağıdır. Ekonomik ilerlemeler ve turizm geliştikçe turistlerin yabancı memleketlerde yaptıkları alışverişler de artmaktadır. Turistler böylece ek ihracat kaynağı yaratmaktadırlar (Sezgin 1995/75).

Turistlerin bir bölgede yoğunlaşma düzeyi kolayca belirlenebilir ve aşırı derecede bölgesel olarak yoğunlaşan iç turizm bölgesel olarak aşırı talebe, fiyat

artışlarına ve bu nedenle daha ileri aşamalarda da bölgede gerçek gelirlerin azalmasına yol açar. Eğer bir turistik bölge belirli bir düzeyde işsizlik ve nispeten düşük gelir düzeyi ile turizm alanına girerse turizm alanında çalışacak olan iş gücünün ve iş gücü pazarının yapısına bağlı olarak, turizm bu bölgede istihdam ve gelir bakımından önemli bir katkı sağlayabilir (iç öz.1998/167).

Azerbaycan'da yabancı turistlere verilen hizmetin değeri 1999 yılında 14.4 milyon ABD Dolarıdır. Aynı dönemde yurt dışında Azerbaycan turistlerine verilen hizmetin değeri ise 41.8 milyon ABD Dolarıdır. 1999 yılında uluslararası turizm pazarında Azerbaycan'ın payı 27.4 milyon ABD Dolarıdır (balansı).

Tablo:7 Azerbaycan Turizmindeki Gelişmeler

YILLAR	TURİST SAYISI	TURİZM GELİRİ	GİDEN TURİST SAYISI
1996	203.270	48.131.9	431.999
1997	305.830	285.082.8	654.200
1998	483.163	549.051.0	1.146.657

Kaynak: SEFEROV Rehman, Azerbaycan'ın Sosyo Ekonomik Coğrafi Özellikleri Gelişim Süreci, 2000.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN'DA TURİZM SEKTÖRÜ

3.1. Turizm Sektörünün Geliştirilmesi İçin Devletin Yaptığı ve Yapmayı Planladığı Yatırımlar

Azerbaycan dağları, ovaları, çok zengin mineral suları, nehirleri, gölleri, Hazar boyunca uzanan 325 km'lik sahil şeridi, birçok iklim tipinin bir arada yaşaması ve zengin tarih hazinesi ile turizm potansiyeli oldukça yüksek bir ülkedir. Ancak, bu yüksek potansiyel yeterince değerlendirilmemiştir. Yatırımların geliştirilmesi ile tatil, plaj, av, yayla, kaplıca, sağlık, kültür, ticaret ve spor turizmi alanlarında imkanları harekete geçirilebilir niteliktedir (TOBB, 16).

Azerbaycan Devleti'nin turizm gösterdiği önem "Azerbaycan Cumhuriyeti Gençle, İdman ve Turizm Bakanlığı"nın faaliyeti ile kendini göstermektedir. Nitekim, ülkede turizm gelişimi için yapılan işler Bakanlığın aracılığı ile uluslararası Turizm kuruluşları ile yapılan karşılıklı anlaşmalar sayesinde olmuştur. Önceki rejimin turizmi önemsememesi ve aynı zamanda çöküşü sebebiyle devlet uzun bir müddet söz konusu sektöre esaslı yatırım yapamamıştır. Günümüzde ise Bakanlığın yayınlamış olduğu kaynaklardan anlaşılıyor ki, devlet sektöre yabancı yatırımları teşvik etmekte ve aynı zamanda kalifiye eleman için başta Türkiye olmak üzere dış ülkelerde öğrenci eğitimini devlet burslu veya yardımlaşma yolu ile sağlamaktadır. Yine Bakanlık kaynaklarına göre ülkede durum araştırması yapılmış, buna göre turistik bölgelerdeki restoran ve tarihi abidelerin restore çalışmaları başlatılmıştır. Alt ve üst yapı yatırımları için gerekli bütün çalışmalar diğer sektörlerden de alınan destekle sürdürülmektedir. Örneğin, Azerbaycan Ulaştırma Bakanlığı, Gümrük Komitesi vb. sektörlerle söz konusu yatırımlar için karşılıklı anlaşmalar imzalanarak destek sağlanmaktadır.

3.1.1. Yabancı Yatırımlar

1997, 1998 yıllarında ülkeye yaklaşık 230 milyon \$ Kredi Uluslararası Para Fonu tarafından ayrılması planlanmıştı.

Yabancılar, Azeri ortak/ortaklarla ortak girişim veya %100 yabancı sermayeli, müstakil şirketler kurabilir, temsilcilik ve şube açabilirler. Aynı zamanda varolan şirket, bina ve tesislerin hisse senetlerini alabilirler. Ancak, yasal toprak sahibi olmazlar, sadece uzun vadeli kaynakları kiralayabilirler.

Ekonomik iyileşme daha çok petrol sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımın (FDI) sonucu olarak son derece yüksek düzeyde sermaye yatırımı ile desteklemiştir (tablo-8). 1999 yılında, sermaye yatırımı petrol alanlarındaki daha düşük yabancı yatırım, iki arama konsorsiyumunun kapanması ve Azerbaycan Uluslar arası İletişim Şirketi'nin (AIOC) ilk işinin sona ermesi nedeniyle %3 oranında düşmüştür. Bununla birlikte, sermaye yatırımı yeniden artmıştır, ancak, bu yatırım belirgin olmamış, yalnızca yıllık olarak %2.4 artış gösterilmiştir. 911 milyar Manat seviyesine (208 milyon ABD Doları, GSYİH'nin %21.7'si) ulaşmıştır. Yatırım büyümesinin hızı 1999 yılının ilk çeyreğinde, %9 olduğu zamana göre yıllık olarak daha düşüktür. FDI ve borç iç akışları biçimindeki yabancı yatırım ilk çeyrekte yıllık %28 düşüş gösterip 419.9 milyar Manat'a (95.4 milyon ABD Doları, GSYİH'nin %10'u) karşılık gelmiştir. Devlet işletmeleri yatırımın 318.4 milyar Manatı'nı (GSYİH'nin %7.6'sı) ve yerli özel yatırımcılarda 172.7 milyar Manatı'nı (GSYİH'nin %4.1'i) karşılamıştır (TİKA, 2001).

2000 yılında petrol ve gaz alanındaki yatırım payı yıllık olarak büyük ölçüde düşmüştür ve ilk üç ayda GSYİH'nin %9.5'ni oluşturmuştur. Yatırımın diğer temel alıcıları endüstriyel yarı işleme kuruluşları olmuş ve aynı dönemde yıllık büyük ölçüde düşmüştür ve ilk üç ayda GSYİH'nin %9.5'ini oluşturmuştur. Yatırımın diğer temel alıcıları endüstriyel yarı işleme kuruluşları olmuş ve aynı dönemde yıllık büyük artış göstererek GSYİH'nin %2.8'ni gerçekleştirmiştir (TİKA, 2001).

Tablo 8: Azerbaycan'a 1994-1999 Yılları Arasındaki Yabancı Sermaye Girişi**(Milyon Dolar)**

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	TOPLAM
Petrol Sektörü	22	140	471	780	894	545	2.798
Petrol Dışı Sektörler	128	78	123	375	536	392	1.632
TOPLAM	150	218	540	1.155	430	937	4.430

Kaynak: TİKA, 2001.

Tablo: 9 Yabancı Sermayenin Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon Dolar)

Ülkeler	1994	1995	1996	1997	1998	1999	TOPLAM
Türkiye	40	52	73	188	204	103	660
ABD	3	61	208	383	416	166	1.237
İngiltere	6	28	81	184	210	163	672
Almanya	1	1	4	27	38	7	78
Rusya	3	15	44	85	82	47	276
İtalya	-	-	-	13	15	38	66
Japonya	2	5	17	42	67	13	146
Fransa	1	14	17	44	76
Norveç	1	12	35	69	95	63	275
Suudi Arabistan	2	2	7	12	15	6	44
BAE	-	1	2	8	16	8	35
İsviçre	1	1	4	20	20	15	61
İran	0.6	1	1	9	41	24	76
Diğer Ülkeler	90	39	64	101	194	240	72
TOPLAM	120.6	217	540	1.155	1.430	937	4.430

Kaynak: TİKA, 2001.

Yabancı yatırımcıların hakları Azerbaycan vatandaşları ve tüzel kişileri için verilmiş haklardan daha az değildir. Yabancı yatırımın tam hukuki garantisi Azerbaycan Cumhuriyeti Yabancı Sermaye Kanunu ile diğer kanunlar ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin imzaladığı uluslararası anlaşmalarla garanti edilmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Yabancı Sermaye Kanunu İşbu Kanun Azerbaycan'a yabancı sermaye yatırımının hukuki ve ekonomik ilkelerini belirlemektedir. Kanun yabancı maddi ve mali kaynaklardan iyi sonuçlar sağlayabilecek şekilde faydalanmaya, modern donatım ve teknolojinin Azerbaycan'a aktarılmasına yöneliktir ve yabancı yatırımcıların haklarını garanti eder (TİKA, 2001).

Ortak girişimde bulunabilmek için en az 30.000 ABD Doları sermaye gerekmektedir. Yabancı ortağın payı en az %30, en fazla %99 olabilmekte ve ana sözleşmede belirtilen miktarın yarısı bir yıl içinde ödenmelidir (KEİB/DPT, 1993:52).

Azerbaycan'da yabancı yatırım oldukça iyi düzeydedir. Birçok yabancı şirket eski otel ve misafirhaneleri satın alarak uluslararası düzeyde restore edip hizmete sunmaktadır. İspanya, Azerbaycan'ın büyük ve ilginç turizm potansiyeli ile tanışmış ve Azerbaycan konaklama (otelcilik) sektörüne sermaye koyuluşu imkanları ile ilgilendiklerini bildirerek ilerki yıllarda İspanya'nın da ülkenin turizm sektörüne yatırımı için yeşil ışık yakmıştır (Turizm Yenilikleri, 2002:3).

Bunun dışında birçok ülke başta Türkiye olarak Turizm sektörüne yatırım yapmış ve bu yatırımlar devam etmektedir.

2002 yılının Mayıs ayında Bakı'da Uluslararası Turizm Teşkilatı (Birliği) bayrağı altında turizm sergisi geçirilmiştir. Uluslararası Turizm Birliği serginin önde gelen turizm ülkeleri arasındaki tebliğini üstlenmiştir (Turizm Yenilikleri, 2002:3).

Azerbaycan Uluslararası Turizm Birliği'nin "İpek yolu projesinin tüm haklara sahip üyesidir ve bu proje ile ilgili tüm çalışmalarda (kendisi iştirak edecektir) (bulunacaktır) yerini alacaktır (Turizm Yenilikleri, 2002:3).

2002 yılının ilk yarısında Uluslararası Turizm Birliği Azerbaycan'a sınıyisinin öğrenilmesi ve onun dünya turizm pazarında rekabet kabiliyetinin artırması için planının hazırlanması için teknik yardım edecektir (Turizm Yenilikleri, 2002:3).

Azerbaycan devlet bütçesinden yatırımlar için ayrılan miktar 1997 yılında 108 milyar Manat olmuştur. Toplam yatırım değeri 6.250 milyar Manat olmuştur (1.568 milyon \$). 780 milyon \$ petrol sektörüne ait olmak üzere toplam 1.323 milyon \$ yabancı sermayeden giriş olmuştur. Bu yabancı sermayenin 104.2 milyon \$ inşaat, 91.6 milyon \$ sanayi, 74 milyon \$ ticaret ve sanayi, 21.2 milyon \$ ulaştırma ve telekomünikasyon ve 39.9 milyon \$ diğer hizmetler sektörüne olmak üzere dağılımı sağlanmıştır. Yabancı sermaye girişinde ilk sırayı 660 milyon \$ ile Türkiye almıştır, ABD 1.237 milyon \$ ikinci, 672 milyon \$ ile İngiltere almıştır (tablo-9).

Azerbaycan'da hizmet sektörü birinci sektör konumundadır. 1997'de GSYİH'nin sektörel dağılımında hizmetlerin payı %55, 1998 yılında ise %57.9 olmuştur. 1999 Ocak-Eylül verilerine göre ülkede bulunan 53.520 işletmenin 35.654'ü hizmet işletmesidir. Bu yaklaşık %67'ye tekabül etmektedir. Bu işletmelerin %24.8'i kamu, %69.4'ü özel, %4'ü yabancı sermayeli, %1.78'i karışık mülkiyetli işletmelerden oluşmaktadır. Hizmet sektörü içerisinde %36.8 ile toptancılık ve perakendecilik, %9.7 ile inşaat, %8.2 sosyal ve kişisel hizmetler yer almaktadır. Bu işletmeler içerisinde şahıs işletmelerinin sayısı oldukça fazladır. Bu oran %96.7'dir. Çalışan nüfusun %50'si hizmet sektöründe istihdam edilmektedir. Sanayi ve tarım sektöründe azalma sürerken, hizmet sektöründe artış devam etmektedir. (YAYLI , 2001:18;19)

3.2. Ülke Kalkınma Planında Turizmin Yeri

Planlama, amaçlar ile optimal hedeflere ulaşmaya tahsis edilmiş ve global bir analize dayalı belirli araçların koordine edilmesidir (Olalı, 1990:75).

Turizm planlaması; bir dönemde turizm sektöründe ulaşılmak istenen hedefleri, bu hedeflere ulaşabilmek için yararlanılabilecek araçlar, olanakları, yapılacak işleri, ülkenin siyasal rejimini, ekonomik sisteme göre global analizini, iş zamanlamasını ve işlerin sorumlularını gösteren disiplinli bir düzenlemedir.

Planlama çalışmalarında turizm planının pedagojik muhtevası gözden uzak tutulmamalı, böylece alınacak karar ve önlemlerin değişik aşamalarda ortaya

çıkartabileceği sonuçları dikkatle değerlendiren entegre faaliyetler planlamalı, psiko-sosyal doneler planlama çalışmalarının başında ve devamında dikkate alınmalı, turizm insanın hürriyeti,onuru ve tabiatı içinde korunmalı, yaşam düzeyinin yükseltilmesi, kalitesini tahrip etmemelidir.

Turizm ekonomik ve sosyal gelişme ile bağlantılı ve sağlıklı bir şekilde gelişmesi son derece önemlidir. Turizm bir ülkenin ekonomik ve sosyal hayatı üzerine olan geniş etkisi, sağladığı avantajlar ve meydana getirdiği sakıncalar Turizm planlamasının multidisipliner bir çalışma olarak ele alınmasını, bu çalışmalara iktisatçuların, coğrafyacılarnın, işletme yöneticilerinin, arazi düzenleme uzmanlarının, şehircilik, ekolojik ve çevre uzmanlarının, mimar, sosyo-psikolog gibi birbirinden farklı, fakat turizmle dolaylı veya dolaysız ilgisi olan muhtelif disiplin mensuplarının katılmasını gerektirir (Olalı, 1990:455).

Azerbaycan Devlet Kalkınma Planları devlet sırrı olduğu gerekçe gösterilerek incelemeye verilmemiştir. Günümüzde gerçekleşen turizm faaliyetlerinden anlaşıldığı üzere ülkede turizme gereken önem verilmemiştir. 2001 yılında geçirilen "Ümumrespublika konferansı"nda ülke turizminin gelişimi için bir takım hedefler belirlenmiş, ancak esaslı bir planlama veya proje hazırlanıp sunulmamıştır. Ayrıca özel turizm şirketlerince başarılı bir proje hazırlanıp sunulması halinde kabul göreceği bu konferans aracılığı ile açıklanmıştır.

Ülkede turizm plansız bir dönemde faaliyet göstermektedir. Ülkede esaslı bir turizm planlamasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bilindiği gibi turizm planlaması hazırlamak için, ülkenin sosyo-ekonomik yapısı, gelişim düzeyi, ulusal ve uluslararası turizm hedefleri arasındaki ilişkisi ve koordinasyonunun yanısıra turizm planlaması analiziyle güvenilir on yıllık sayısal istatistiklerinin de gözönünde bulundurulması gerekmektedir. Azerbaycanda bu istatistiki verilerin güvenilir olmaması oldukça büyük sorun yaratmaktadır. Bu sorunu aradan kaldırmak için Azerbaycan Gençler, Spor ve Turizm Bakanlığı Türkiye Turizm Bakanlığından yardım istenmiştir. Türkiye'de imkan dahilinde gereken desteği vermektedir.

3.3. Özel Sektöre Teşvik

Özelleştirme çalışmaları Cumhurbaşkanlığı'na bağlı olarak 1992'de kurulan Devlet Emlak Komitesi tarafından yürütülmektedir. Bu çalışmaların hukuki dayanağı Ocak 1993'de çıkarılan ve 27 maddeden oluşan "Devlet Mülkiyetinin Özelleştirilmesi Kanunu"dur (TİKA, 2001:39).

Cumhurbaşkanı'nın 8 Şubat 1997 tarihli fermanı uyarınca yurtdışında bastırılarak ülkeye getirilen 8 milyon adet Devlet Özelleştirme Payı'ndan (çek) 7.183.803 adedi Azerbaycan Cumhuriyeti'ne ücretsiz dağıtılmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları ve yabancılar özelleştirmeye bu çeklerle katılabilmektedirler (TİKA, 2001:39).

Yasa sadece ticari ve sanayi kuruluşların üç aşamalı olarak özelleştirilmesini kapsamaktadır. Ülke için stratejik önem taşıyan, petrol çıkartımı ve rafinerisi gibi tesislerle, uçak işletmesi, damızlık ve tohumluk yetiştirme yerlerinin özelleştirilmesi düşünülmemektedir (KEİB/DPT,1993:54).

3.3.1. Yatırım İndirimleri

Ortak yatırımın %30'dan fazla yabancı sermayeli olması durumunda işletmenin faaliyete başladığı tarihten sonraki 3 yıl kurumlar vergisi muafiyeti bulunmakta ve daha sonraki yıllarda %25 tatbik edilmektedir. Ayrıca, para birimi tesis sahibi tarafından belirlenen sermayenin %25'i kadarı her yıl ihtiyat akçesi ayrılacaktır (KEİB/DPT, 1993:52).

3.3.2. Arazi ve Arsa Tahsisi

Ülkede mevcut olan turizm zonalarında yeni turistik objektlerin yapılmasını hayata geçirmek için bu bölgelerinde uygun toprak alanları (arazi) hakkında bilgilerin bölge belediyelerinden Azerbaycan Gençler, İdman ve Turizm Bakanlığı'nca elde edilmiştir (Turizm Yenilikleri, 2002:3).

Ayrıca, Bakanlık bu konuda özel ve tüzel kişilerce proje hazırlanıp, Bakanlığa sunulabileceğini ve uygun alanın uygulanmasına belirlenen şartlar altında izin vereceklerini bildirmiştir.

Devlet hem yerli hem de yabancı yatırımcılara uygun arazi ve kullanılmaz hale gelmiş kurumların yeni yatırımlarla günün talebine cevap verebilecek şekilde hizmete girebilmesi için özel şirketleri mümkün olduğunca desteklenmektedir.

3.3.3. Vergi İndirimleri

Azerbaycan Gençler, İdman ve Turizm Bakanlığı'ndan açıklanan bilgiye göre günümüzde vergi indirimleri uygulanmamaktadır. Ancak, uzmanlar Azerbaycan turizminin inkişafı için en kısa zamanda belli bir müddette olsa vergi indiriminin veya kaldırılmasının uygulamaya konulmasının şart olduğunu savunuyorlar.

Azerbaycan dışa açık ekonomik büyüme benimsemiş ve dış ticaretin serbestleştirilmesi ve genişletilmesi amacıyla Pazar ekonomisinin taleplerine cevap vermesine yönelik olarak dış ticaret mevzuatında düzenlemeler yapmaktadır. Dış ticaret işlemleri; 24.06.1997 tarihinde onaylanan Cumhurbaşkanı Fermanı, Katma Değer Vergisi'nden muaf olan malların listesi hakkında 27 Şubat 1999 tarih ve 25 no'lu Karar çerçevesinde yürütülmektedir (TİKA, 2001:37).

Azerbaycan bütçe gelirlerinin bir kısmını oluşturan vergiler aşağıdaki kalemlerden oluşmaktadır:

Kurum gelirleri vergisi

- Gelir vergisi,
- Katma değer vergisi,
- Tüketim vergisi,
- Petrol İstihsali vergisi,
- Arazi vergisi,
- Gümrük vergisi,
- Yeniden değerlendirme vergisi.

Diğer işletmeler gibi turizm işletmelerinden de gelir durumuna göre %25 ile %35 arası kurumlar vergisi alınmaktadır. Turizm birçok sektörlerle ve sosyal olaylarla ilgili bir faaliyet olduğu için değer bu sektörlerden alınan vergiler yüksek olunca sattığı ürünü ve dolayısıyla alıcısı olan turizm sektörünü etkilemektedir. Mesela seyahat acentaları %70 ve %45 kurumlar vergisi ödemektedir. Ancak devlet bazı alanlarda yapılan yatırımlarda kurumlar vergisi muafiyeti ve bazı yatırım imtiyazları tanımaktadır. Bu alanlardan başarılı, bilimsel araştırma, kırsal altyapı, çevre koruması ile ilgili projeler, sağlık ve sosyal alandaki faaliyetler, inşaat sektörü için malzeme üretimi, üst düzey eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi.

Ülkede bütün sektörler gelir miktarına göre %15 ile %60 arasında değişen oranlarda gelir vergisi uygulanmaktadır.

Fiyat Denetimi Devlet tarafından yapılan mal ve hizmetlerde KDV oranı %21,88 diğer bütün mal ve hizmetlerin satışında ise bu oran %28'dir. Devlet bazı sektörleri KDV'den muaf etmiştir. Bunlar toplu taşıma hizmetlerini, sigorta ve PTT hizmetleri, hukuksal faaliyetler ve tercümanlık hizmetleri, gazino, eğitim ve sağlık hizmetleri, dini ve tören hizmetleri, kültürel, sanatsal, eğlence ve spor faaliyetleri.

3.4. Turizm Politikası

Turizm politikası; bir ülkede genel ekonomi politikasına uygun olarak, bir yandan iç ve dış turizmin geliştirilmesi ve yönlendirilmesi, turizmin gelir ve döviz girdisi sağlayıcı, istihdam yaratıcı fonksiyonlarından en rasyonel biçimde yararlanılması gibi ekonomik hedeflere, diğer yandan kültürel, sosyal, sağlık gibi ekonomik nitelik taşımayan meta ekonomik (iktisat dışı) hedeflere ulaşmak için kamu yönetimleri tarafından alınan önlemlerin ve yapılan müdahalelerin tümüdür (Olalı, 1990:24).

Turizm politikasının amacı üretim unsurlarının potansiyel kaynakları ve üretici göçlerin hareketlendirilmesiyle gayri safi milli hasılatının artışına katkıda bulunmasıdır.

Ülkede turizm faaliyetleri plansız bir dönemde gerçekleştirildiği için turizm politikası ve hedeflerini de aynı şekilde kesin hatları ile belirlenmemiştir. Ancak bugün Azerbaycan'da işlenmesi gereken ve izlenilen turizm politikası ve hedeflerini kısaca özetleyebiliriz:

- uluslararası turizm pazarına açılmak ve bu pazarlarda tanınmak,
- ülke ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olmak,
- ülkede istihdam olanakları yaratmak,
- ülke ekonomisinde üretim çeşitliliğini yaratmak.

3.5. Azerbaycan Turizminin Başlıca Sorunları

Azerbaycan Gençler, İdman ve Turizm Bakanlığı Azerbaycan turizminin sorunlarını aşağıdaki gibi göstermektedir:

- turist gönderişlerine göre ek değer vergisinin yüksek olması,
- turizm şirketlerine kredilerin verilmemesi,
- yüksek okullarda turizm eğitimi verecek uzmanların yetiştirilmesi,
- İdman turizmi federasyonunun faaliyetlerinin hızlandırılması,
- Turistlerin hayat güvencesinin sağlanması.
- Nitelikli personel,
- Örgütlenme sorunu.

Azerbaycan turizm sektörünün başta gelen sorunlarından biri de alt ve üst yapı problemleridir.

Ülkede savaş nedeniyle göç etmek zorunda kalan ülke vatandaşlarının yerleştirilmesi ülkenin planlı endüstrileşmesine engel olmaktadır. Diğer yandan ülkede ulaşım gibi temel nitelikli altyapı hizmetleri oldukça yetersizdir. Şehirlerarası yolların bakımsızlığı, ülkede atom enerji santrali olmasına rağmen elektrik yetersizliği yaşanmaktadır. Telekomünikasyon hizmetleri yetersizliği ve bazı bölgelerde

kanalizasyon yokluğu oldukça büyük problemler yaratmaktadır. Mola yerinde dinlenme tesislerinin bulunmaması gibi sorunlar gelişme sürecini olumsuz etkilemektedir.

3.5.1. Nitelikli Personel Sorunu

Azerbaycan turizm sektörünün en önemli sorunlarından biride nitelikli personel sorunudur. 1992 yılına kadar ülkede turizm eğitimi almış kalifiye personel olmamıştır. 1990 yılından sonra Azerbaycan dış ülkelerde karşılıklı eğitim anlaşması yapmıştır. Turizm eğitimi de bu anlaşma içinde kendi yerini almıştır.

Hatta turizm eğitimi adına ülkede atılan ilk adım bu anlaşma ile olmuştur. SSCB'nin çöküşünden sonra ülkeye artan ilgi 1989-90 yıllarında turizm talebinde azda olsa artış sağlamıştır. Yalnız sunulan hizmetteki kalitesizlik bu talebin azalmasına yol açmıştır.

3.5.2. Örgütlenme Sorunu

Turizmin önemli bir özelliği, çeşitli sektörleri bir arada ilgilendiren çok yönlü bir olay olmasıdır. Dolayısıyla turizm ile ilgili olarak kamu kuruluşu içinde çalışması ve kendi aralarında gerek planlama gerekse uygulama safhasında etkin bir koordinasyonun sağlanması zorunludur.

Azerbaycan'da turizm faaliyetleri yıllarca SSCB sistemi gereği merkezi Moskova'da bulunan tek devlet kurumu tarafından gerçekleştirilmiştir. Ülkede 1990 yılındaki sistem değişikliğiyle en çok çöküş yapan sektör turizm sektörü olmuştur. Bir taraftan savaş diğer taraftan merkezi sistem değişikliği zaten az gelişmiş olan turizm sektörünü çökertmiştir. Azerbaycan Gençler, İdman ve Turizm Bakanlığı kurulduktan sonra azda olsa örgütlenme sorunu çözümlenme yoluna girmektedir. Nitekim bakanlık sektör ile ilgili birçok özel ve kamu kuruluşlarını bir araya getirerek 2001 yılında aralık ayında "Azerbaycan Turizmin Aktüel Problemleri" konusunda konferans geçirilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN'DA TURİZM PLANLAMASI İÇİNDE TURİZM EĞİTİMİ

4.1. Azerbaycan Eğitim Sistemi (şekil-1)

- 1) Her bir vatandaşın,okuma hakkı vardır.
- 2) Devlet parasız; zorunlu, umum orta tahsil olmak hakkını temin eder.
- 3) Eğitim sistemi devlet tarafından kontrol edilir.
- 4) Maddi durumu iyi olmayan, kabiliyetli şahısların tahsiline devam etmesine, devlet yardım eder.
- 5) Umum tahsil standartlarını devlet belirler.

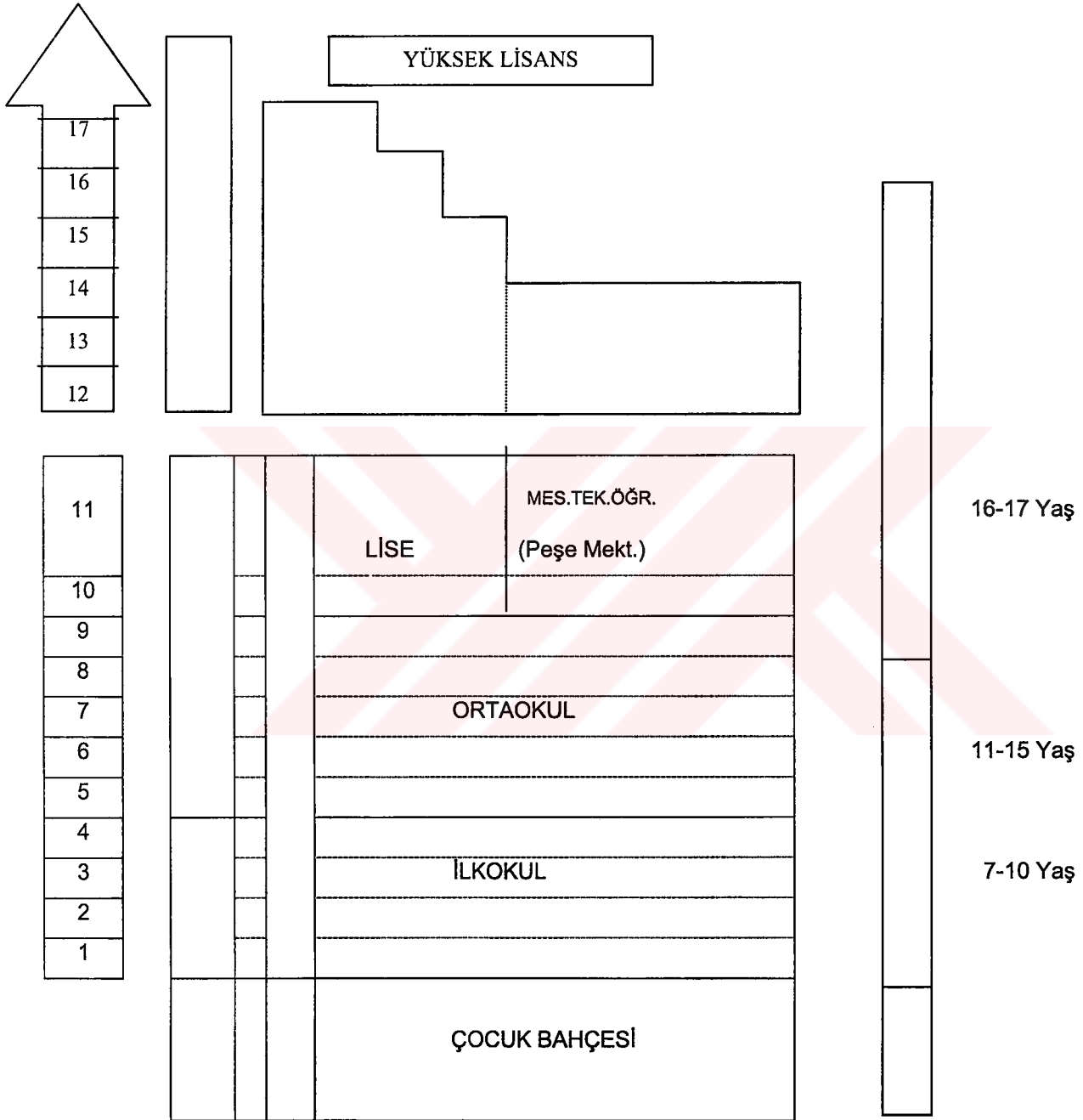
Azerbaycan da eğitim kanunu 1992 yılında 27 Ekim'de 340 no'lu Karar ile kabul edilmiştir.

Azerbaycan'da eğitim sistemin amacı aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Yüksek medeniyet seviyesine ulaşmak,
- Bilimsel düşünme gücünü arttırmak,
- Milli değer yargılarına sahip olmak,
- Topluma karşı saygı ve sorumluluk duymak,
- Azerbaycan'ın kalkınmasını ve yenilenmesini sağlayacak vatandaşlar yetiştirmek,
- Eğitimde sürekliliği sağlamak.

Okulda her ders, milli hedeflere ulaşmak için, birer araçtır. Bu araçları kullanan her Azerbaycan Türkü, yurdunu tanıyacak, milletini sevecek, bağımsız yaşamının önemini kavrayacak, insanlığın geçirdiği evreleri öğrenip Türklerin dünya uygarlığındaki rolünü bilecek, başka milletlerin hakkına saygılı olup, Azerbaycan devletini uygar dünyanın içinde bulunduğu medeniyet seviyesine çıkaracaktır (YILDIRIM M.,1999:108).

Şema 1: Azerbaycan Eğitim Sistemleri

Kaynak: M.E.B., Türk Cumhuriyetleri'nin Eğitim Sistemleri, Ankara, M.E.Basımevi, 1997, 56.

Bu amaçları gerçekleştirmek için işlenecek devlet politikası şoyle belirtmiştir:

- 1) Milliyet, ırk, din, dil, cinsiyet, saėlık durumu, sosyal ve ekonomik durum, siyasi dūřune ve muhakimiyet durumlarına bakılmaksızın tūm vatandařlara eėitim hakkı verilmiřtir.
- 2) Zorunlu olan 8 yıllık ilk oğretim, devlet būnyesinde faaliyet gōsteren okullarda parasız olmalıdır.
- 3) Vatandařlar kendi isteklerine gōre eėitim dersi tūrūnū, eėitim dilini seçebilirler. Ancak eėitim programlarında mutlaka Azerbaycan Tūrkesi, Azerbaycan Tūrk Edebiyatı ve Tarihi yer almaktadır.
- 4) Tūm siyasi partiler; Toplumsal, siyasi dernek ve kuruluřlar; din merkezleri, eėitimle gōrevli kurumlara mūdahale edemezler. Ancak din eėitimi serbesttir.
- 5) Azerbaycan'da eėitim dili Azerbaycan Tūrkesidir. Bařka dillerde de eėitim yapmak serbesttir.
- 6) Özel eğitim teşvik edilecektir. Devlet Özel eğitime olanaklar hazırlamaktadır.
- 7) Devlet, maddi olanaklardan yoksun ama başarılı oğrencilerle yurt içinde ve yurt dışında eğitim olanakları hazırlamalı, giderini karşılamalıdır.
- 8) Diğer ũlke eğitim programları incelenmelidir.
Bu programlardan Őrnekler alınmalı, ilgili ũlkenin eğitim kurumları ile ilişkiler kurulmalı, onlardan yararlanılmalıdır.
- 9) Eğitim-ōėretimde içinde bulunulan çağın şartlarına uygun ilkelere Önem verilmelidir.

Azerbaycan eğitim sisteminin başlıca görevi, derin ve her tarafı bilgiye, beceri ve pratik başarıya, yüksek medeniyete, sorumluluk duygusuna, gelişmiş dünya görüşüne sahip vatandaşlar yetiştirmektir. Soyuna, Azerbaycan halkının bağımsızlığı ve onları koruyan, ailesini, vatanını ve milletini seven ve onları koruyan, insan haklarına değer veren, Azerbaycan'ı dünya devletleri seviyesine çıkarmaya kadir olan insan, terbiye etmektir (Yıldırım,1999:107).

4.1.1. Azerbaycan Eğitim Sisteminin Aşamaları

Azerbaycan eğitim sisteminde eğitim programları aşağıdaki aşamalarda gerçekleştirmiştir. (tablo-10-11-12)

- 1) okul öncesi eğitim (anaokulları-kreş çocuk bahçesi),
- 2) ilkokul (8 yıllık zorunlu eğitim),
- 3) lise,
- 4) meslek teknik okullar,
- 5) yüksek okul (üniversite),
- 6) yüksek okulları ve üstü (yüksek lisans ve doktora).

Bu okullara 8 yıllık zorunlu eğitimden sonra başlanır. Ancak lise ders programı da mesleki ders programları ile yanaşı ağırlıklı olamasa da verilmektedir.

İlkokulun bitiren öğrencilere diploma verilmez, orta okulu devam etmek zorundadır. Daha öncede belirttiğimiz gibi 8 yıllık zorunlu eğitim sisteminin şartlarından biride budur. Ortaokul ve ilk okul "iptidai mektep" olarak tam görülmekte (birleşik) ve eğitim olarak aynı okulda yapılmalıdır.

Ülkenin ekonomik, siyasi durumuna göre okul sayısında azalma olsa da öğrenci sayısında da artış görülmektedir. (tablo-10)

Tablo 10: İlkokullarda Eğitim Alan Öğrenciler ve Okulların Sayısı

		1995 – 96	1996 – 97
İlkokul	Okul Sayısı	524	519
	Öğrenci Sayısı	686,4	707,5
Ortaokul	Okul Sayısı	969	947
	Öğrenci Sayısı	637,6	638,8

Kaynak: A.R.T.N., Hesabat, Bakü, 1997, 22.

Tablo 11: 1-9. Sınıflarda Ders Programları (Ders Saati)

Dersin Adı	1.sınıf	2.sınıf	3.sınıf	4.sınıf	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	8.sınıf	9.sınıf
Türk Dili	9	10	10	10	5	4	4	3	2
Rus Dili	2	3	3	3	3	3	3	2	2
Matematik	4	5	5	5	5	5	5	5	5
Tabiatşunaşlık	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Etraf Muhitle Tanış.	1	1	1	-	-	-	-	-	-
Tasviri-İncesenet (Resim)	1	1	1	1	1	1	1	-	-
Nağme (Müzik)	1	1	1	1	1	1	1	1	-
Beden Eğitimi	2	2	2	2	2	2	2	2	2
İş Eğitimi	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Tarih	-	-	-	-	-	1.5	1.5	2	2
İnsan ve Cemiyet	-	-	-	-	-	-	-	2	1
Coğrafya	-	-	-	-	-	2	3	3	3
Biyoloji	-	-	-	-	-	2	2	2	2
Fizik	-	-	-	-	-	-	2	2.5	4
Kimya	-	-	-	-	-	-	-	3	3
Çizim	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Yabancı Dil	-	-	-	-	4	3	3	2	2
Edebiyat	-	-	-	-	3	2	2	2	3
Azerb. Tarihi	-	-	-	-	2	1	1	1	1
TOPLAM	22	25	24	24	29	29.5	32.5	34.5	35

Kaynak: A.R.T.N., Azerbaycan Respublikası Umum Tahsil Mekteplerinin Tedris Planı, Bakü, 1995, 3.

9 yıllık eğitimin sonunda “Şehadetname” denilen ortaokul diploması verilir. Eğitim ve öğretimin sonunda öğrenciler liseye devam edebilecekleri gibi meslek liselerine ve güzel sanatlar lisesine de devam edebilirler. Ayrıca, bu eğitim ve öğretimden sonra “Şehadetname” alanlar yüksek okullara üniversite sınavını kazanmak şartı ile devam edebilmektedirler. Yüksek okullarda liseyi bitirmedikleri için 4 yıllık eğitime tabi tutulmaktadır. Bunun iki yılı lise, kalan iki yılı ise üniversite meslek eğitimi ağırlıklı verilmektedir.

Lise eğitimiyle öğrenciler ilgi ve istidatlarına göre biraz daha uzmanlaştırılmaktadır. Çalışanlarda lise eğitimini tamamlamaları için akşam okulları ve açık öğretim yoluyla eğitim verilmektedir. Lise eğitimi 10 ve 11. sınıflarda haftada 32-36 saat ders programı ile verilmektedir. Liseyi bitirenlere “Atestat” adında Orta Öğretim Diploması verilir. Ancak, Azerbaycan Tahsil Nazirliği (Eğitim Bakanlığı)’nin yeni uygulaması ile “Atestat” ve “Şehadetname” kaldırılmış, bunun yerine yeni gelgeler verilmektedir. 1995 ve 1996 yılında liselerde eğitim alan öğrenci sayısı 136.0 bin kişi, 1996 ve 1997 yıllarında 151.1 bin kişidir. Bu yıllarda sırasıyla okul sayısı ise 969 ve 947’dir (tablo-10).

Tablo 12: 10-11.Sınıflarda Lise Ders Programı (Ders Saati)

Dersin Adı	10.sınıf	11.sınıf
Türk Dili	2	1
Edebiyat	4	3
Rus Dili	2	2
Matematik	4	4
Bilgisayar	2	2
Tarih	3	3/2
Azerbaycan Tarihi	½	1
Biyoloji	2	2
Fizik	¾	4
Astronomi	-	1
Kimya	2	2/3
Çizim	1	1
Yabancı Dil	2	2
Beden Eğitimi	2	2
Emek **** (İş eğitim.)	-	1
TOPLAM	35.5	35.5

Kaynak: A.R.T.N., Azerbaycan Respublikası Umum Tahsil Mekteplerinin Tedris Planı, Bakü, 1995, 3.

Mesleki Teknik Okullar

Günümüzde ülkede 117 Mesleki Teknik Lisesi meslek eğitimi vermektedir. Bu okullarda 26 bin öğrenci öğrenim görmektedir.

Mesleki Teknik Eğitim, meslek liselerinde ve Yüksek Okullar'da Teknikumlar) verilmektedir. Bu eğitim liselerde 2-3 yıl, Yüksek Okullar'da ise 4 yıl sürmektedir. Mesleki Teknik Okullar'ın amacı çeşitli sanat dalalarında, ihtiyaç duyulan elemanları yetiştirmektir.

Çeşitli nedenlerle ortaokulu (8 yıllık) bitiremeyenlerde bu okullarda öğrenim görebilmektedir. Genelde zorunlu eğitim almış öğrenciler bu okullara devam etmektedir. Lise eğitiminin yanında meslek öğretilir. Liseyi bitirdikten sonra meslek okuluna devam eden öğrencilere özel sınıf oluşturulur. Genelde sınıflar 15 kişiden oluşmaktadır.

1997 yılından itibaren Azerbaycan Tahsil Nazirliği'nin kararı ile meslek okullarında yabancı dil eğitimi verilmektedir. Meslek okulundan mezun olanlara öğrendikleri alana göre "Usta" vb. gibi unvan verilmektedir.

Yüksek Öğretim

Azerbaycan'da yüksek öğretim veren kurumlar:akademiler, üniversiteler, enstitüler, konservatuarlar ve yüksek öğretim kolejleridir.

Yüksek öğretim üç grupta örgün, yaygın ve akşam olarak verilmektedir. Örgün eğitim ülkede önemli yere sahiptir. Akademik kariyer yapabilmek için örgün eğitim veren kurumların birinden mezun olmak gerekmektedir. Bu kurumlarda sınıflarda öğrenci sayısı 12-15 arasında değişmektedir. Eğitim süresi 5 ile 6 yıl arasında değişirken eğitim-öğretim yılı Eylül ve Temmuz arasındaki süreyi kapsamaktadır.

Üniversite ve enstitüler Devlet tarafından belirtilen süre içinde bitirilmesi gerekmektedir. Dönem veya yıl uzatmak gibi olanaklar yoktur. Dönem içinde 3 fazla dersi kalan öğrencinin kayıdı silinmektedir. Yüksek öğretimden başarı ile mezun olanlar sınavla Master Doktoraya devam edebilmektedirler. Ülkedeki eğitim sistemine göre yüksek lisansı (Master) başarı ile bitirenler sınavla önce magistratura'ya daha sonra ise doktora programına devam edebilmektedirler.

Özürlü öğrencilere de yüksek öğretim olanağı sağlanmaktadır.

Tablo 13: Yüksek Okuldan Mezun Olanların ve Bitirilen Bölümlerin Yıllara Göre Dağılımı

	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Yüksek Okulu Bitirenlerin Sayısı	20.4	18.2	16.8	20.2	18.8	16.1	17.3
Bitirilen Bölümler							
Sanayi ve İnşaat	6.8	6.8	6.3	6.7	7.4	5.5	5.1
Tarım	1.4	1.2	1.7	2.0	2.1	1.5	1.1
İktisat ve Hukuk	1.9	1.2	1.3	1.7	0.8	1.4	1.5
Sağlık ve Beden Eğitimi	1.8	1.3	1.5	2.0	1.9	1.9	1.9
Eğitim	8.0	7.2	5.5	7.2	6.1	5.3	7.2
Güzel Sanatlar ve Sinema	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5

Kaynak:A.R.T.N. Hesabat, Bakü, 1997, 53.

Azerbaycan'da yaygın eğitim faaliyetleri, örgün eğitim kurumlarında düzenlenen programlar ve mesleki kurslarla gerçekleştirilmektedir. Ülkede zorunlu eğitimden ayrılmanın cezai yatırımları olması nedeni ile yaygın eğitim birimlerinin kurulmasına gerek görülmemiştir. Ancak, günümüzde Azerbaycan'ın eğitim hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla yaygın eğitim faaliyetleri gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu amaçla Halk Eğitimi Şubesi kurulmuştur (Peker, 1999:68).

4.2. Azerbaycan Turizm Eğitimi

Azerbaycan tarihini gözden geçirdiğimiz zaman diğer alanlara her zaman belli bir ölçüde de olsa önem verilmiştir. Ancak hiç bir zaman turizm eğitimi dikkate alınmamıştır. Azerbaycan'da eğitim seviyesi SSCB döneminde oldukça yüksek olmasına rağmen turizm eğitimi verilmemiştir.

Turizm sektörü hizmet üreten bir sektör olduğu için verilen hizmetin kaliteli olması gerekmektedir. Kaliteli bir hizmet için ise nitelikli personel şarttır. Fiziksel yatırımlara verilen önem hizmetin kalitesini belirleyen insan unsuruna da yatırımı sürekli kılmaktadır.

Turizm endüstrileşmede en az otomasyona ve makineleşmeğe giden bir sektör ve Azerbaycan'da turizm potansiyeli yüksek bir ülke olduğu için istihdam ile büyük ölçüde işsizlik sorununu ortadan kaldıracaktır. Azerbaycan'ın bu sorunu ortadan kaldırması ise iyi bir turizm eğitim planlaması ve uygulamasını gerektirmektedir.

Azerbaycan'da turizm eğitimi veren okullar yok denecek kadar azdır. Azerbaycan Bakü Devlet Üniversitesi ve Qerb üniversitesi ülkede turizm eğitimi veren okullardır. Bakü Devlet Üniversitesi'nde Turizm bölümünde bölüm başkanının verdiği bilgiye göre 24 öğrenci eğitim almaktadır. Bölüm ilk mezunlarını bu yıl verecektir. Eğitim ve Öğretim yılı içinde öğrenciler uygulamalı eğitim stajlarını yapamamaktadır. Turizm bilgisi bir ders olarak ta okutulmamaktadır. Azerbaycan Eğitim Bakanlığı ile Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı arasında yapılan anlaşma ile 1992 yılında eğitim için Türkiye'ye gelecek olan öğrencilere en az turizm ihtisasına yer verilmişti. 1992 yılında Azerbaycan Eğitim Bakanlığı ile Türkiye M.E.B. arasında yapılan anlaşmada en az yer turizm ihtisasına verilmiştir.

Azerbaycan'da plansız bir turizm eğitimi verilmektedir. Dolayısıyla verilen bilinçsiz ve yetersiz eğitim ülkede turizm gelişim sürecini olumsuz etkilemektedir. Diğer alanlarda olduğu gibi bu alanda da gelişimsel bir değişme için eğitim temel esas oluşturmaktadır.

Azerbaycan Gençler, Spor ve Turizm Bakanlığı başta Türkiye olmak üzere dış ülkelerle işbirliği anlaşması yapmaktadır. Daha nceki anlaşmaları dikkate alarak 01 Kasım 1992 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Hkmeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hkmeti arasında Turizm işbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmada taraflar, turizm eğitimi alanındaki deneyimlerinden de birbirlerine yararlanma ve bu amaçla ortak projeler geliştirme ve karşılıklı olarak burs ve uzman temin etme imkanlarını araştıracaklardır (Resmi Gazete:5, 2001).

ten yıl ve bu yıl Azerbaycan, Gençler, Spor ve Turizm Bakanlığı ile Türkiye Turizm Bakanlığı arasında yapılan diğer bir anlaşmayla Azerbaycan Devlet niversitesinde ve Qerb niversitesi'nde turizm eğitimi alan bazı öğrencileri ile birlikte Turizm Bakanlığı'nın bazı personeli işbaşı eğitim kursu almak için Türkiye'ye gelmiştir. Bu işbaşı eğitim kursunun sonunda sertifika verilmiştir.

Bu sektörde doğrudan çalışanların yanı sıra, dolaylı ya da turist ile doğrudan çok az teması olup, daha çok turistin bulunduğu ortamı olumlu veya olumsuz etkileyebilecek fertlerin eğitimlerinin de geliştirilmesi gerekmektedir. Eğitim ihtiyacı çeşitli branşlarda ve düzeylerde ortaya çıkmaktadır.

Turistlerle ilk muhatap olan halkın davranışları yönünden bir eğitime tabi tutulması turistin uzun müddet kalmasını ve tekrar gelmesini temin etmek bakımından önemlidir. Dolayısıyla halka turizm olayı ile ilgili genel bilgi verilmelidir.

Turizm işletmeciliğinin gelişmesi hizmetin en iyi şekilde yerine getirilmesi ile mümkündür, bu hizmetin en iyi şekilde yerine getirilmesi için ise eğitim ve öğretime ihtiyaç duyulmaktadır.

Turistik gelişmenin ön şartı her zaman her yerde yardım, misafirperverlik, turizm ahlakı ve turizmden gelir sağlama düşüncesinin ülkenin her yerinde yayılması sağlanmalıdır.

Turizmin gelişmesi eğitim ve öğretim radyo, televizyon, basın gibi yayın araçları ile eğitimi ve öğretimi geliştirerek halkın desteğini kazanmakla mümkündür.

Turizm özellikleri ve sorunlarının bilimsel çözüm şekilleri akademik öğretime ihtiyaç doğurmaktadır. Diğer bilim ve olay alanlarıyla bağlı olan turizmin yönetici ve uzman kadrolarına olan ihtiyaç ancak yüksek akademik öğretim yoluyla ortadan kalkabilir.

4.3. Türkiye'de Turizm Eğitimi

Türkiye turizm eğitimi üç ana grupta incelenebilir: (şekil-2)

- 1- Toplumsal düzeyde turizm eğitimi: Halka turizm bilincini aşlamak, turizm kaynaklarını koruyarak sevgi ve anlayışı geliştirmek, turiste karşı eşit ve dürüst hizmet ahlakını vermek, saygı ve konukseverliğe dayalı bir davranış biçimi oluşturmak.
- 2- Genel turizm eğitimi: Genel eğitim içinde iki saatlik bir dersle bütün öğrencilere turizm eğitiminin verilmesidir.
- 3- Mesleki turizm eğitimi: Türkiye'de mesleki turizm yaygın ve örgün mesleki turizm eğitimi olarak verilmektedir.

Türkiye'de üç düzeyli turizm eğitimi (Şahin, 1990 :167)

I Kurslar ve seminerler şeklinde;

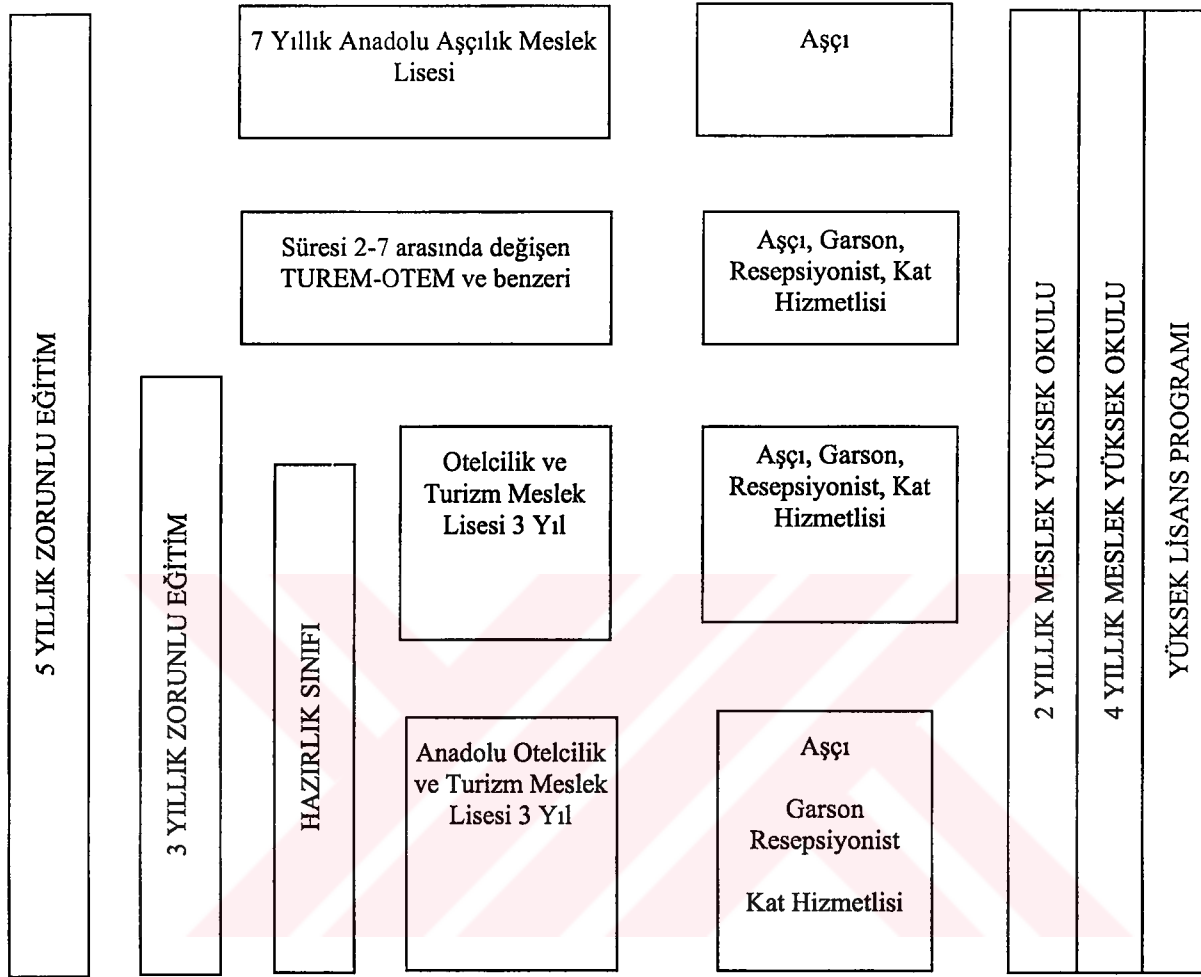
- TUREM Turizm Eğitim Mesleki Kursları,
- Ülkesel ve bölgesel Turizm Rehberi Kursları,
- Otel, Lokanta Eğlence Yerleri İşbaşı Eğitimi,

II Ortaöğretim seviyesinde

III Üniversite seviyesinde;

- Meslek Yüksek Okulları,
- Lisans,
- Yüksek Lisans,
- Doktora.

Şekil 2: Türkiye’de Turizm Eğitimi

Kaynak : AĞAOĞLU, Osman Kemal : Türkiye’de Turizm Eğitimi ve Etkinliği Ankara 1991, 82.

4.3.1. Genel Eğitim İçinde Turizm Eğitimi

Turizm alanının önemini aşlamak amacıyla uygun olarak ilköğretimde; Hayat bilgisi 3. sınıfta, "İç Turizm ve Turizm Davasında Bize Düşenler", sosyal bilgiler 4. sınıfta, "İlimiz ve Bölgelerimiz", milli coğrafya 6. sınıfta "Turizm" başlıkları altındaki programlarda turizm bilincinin yerleşmesi ve yükselmesine hizmet edecek konulara yer verilmiştir.

4.3.2. Örgün Eğitim

Türkiye'de örgün mesleki turizm eğitimi Milli Eğitim Bakanlığı ile Yüksek Öğretim Kurumuna bağlı öğretim kurumları tarafından gerçekleştirilmektedir. Örgün eğitim bir diploma almaya yönelik olarak eğitim kurumlarında yapılan eğitim türüdür. Örgün eğitim sisteminin ilk basamağını Milli Eğitim Bakanlığına bağlı özel ve resmi otelcilik ve turizm meslek liseleri oluşturmaktadır.(Dilek, 1994 :26) (tablo 14)

Tablo:14 Örgün Turizm Okullarının Yıllara Göre Sayısal Gelişimi

Okul Türü	Düzei	1981	1983	1984	1986	1987	1989	1990	1991	1992
Otelcilik Turizm Meslek Lisesi	Lise	8	9	10	10	10	11	21	27	27
2 Yıllık Meslek Yüksek Okulu	Üniversite	9	9	10	12	15	19	28	29	33
4 Yıllık (x) Turizm İşletme ve Otelcilik Yüksek Okulu	Üniversite	3	3	4	4	5	5	6	6	6
TOPLAM		20	21	24	27	30	36+2	55+3	62+4	66

Kaynak: DİLEK Nermin, Antalya İli 4 ve 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Önbüro personelinin Eğitimi.

Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Liseleri: Son yıllarda gittikçe gelişen turizm ve bunun altyapısını oluşturan sektörün gereksinim duyduğu yabancı dil bilen nitelikli elemanları yetiştirmek amacıyla kurulan bu okullarda öğretim süresi 4 yıldır. Hazırlık sınıfında yoğun olarak yabancı dil eğitimi yapılan bu okulların öteki sınıflarında da yabancı dile önem verilmekte ve bazı dersler yabancı dilde işlenmektedir. Hazırlık sınıfını tamamlayan öğrenciler ikinci yıldan itibaren kat hizmetleri, mutfak, resepsiyon, servis ve seyahat acentacılığı programlarından birinde yoğunlaşmaktadırlar (TUSİAD, 1999:79).

Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi : Otelcilik ve turizm meslek liseleri, öğretim süresi orta okuldan sonra üç yıl olan, otel, lokanta ve diğer konaklama tesislerinin resepsiyon, servis, mutfak alanlarındaki nitelikli insan gücünü yetiştiren eğitim ve öğretim kurumlarıdır. Uygulanan eğitim programları temel mesleki eğitim seviyesindedir Öğrencilere izledikleri program alanlarında temel mesleki yeterlik kazandırılması hedeflenmektedir. 1986 - 1987 öğretim yılından itibaren işletmelerde mesleki eğitimin uygulanmasına geçilmiştir. Eğitim programları blok zaman ilkesine göre düzenlenmiştir. Okullarda, Ekim-Mart ayları arasındaki öğretim döneminde, mesleki teorisi ve temel beceri eğitimi, işletmelerde ise, Nisan-Eylül ayları arasında okulda kazanılan temel becerilerin uygulaması ve geliştirilmesi yapılır. Bu düzenleme ile başlıca şu faydalar sağlanmıştır (Alkan, 1998:115).

- okul, iş hayatı ilişkisinin güçlendirilmesi,
 - mesleki yeterliklerin gerçek iş şartlarında geliştirilmesi,
 - sektöre potansiyel insan gücü tanıma imkanı verilmesi,
 - eğitimden istihdama geçişin kolaylaştırılması,
 - mesleki eğitim maliyetinin azaltılması,
 - öğrenciye performansına göre para kazanma imkanı verilmesi,
- Otelcilik /Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Liselerinde okutulan temel dersler (Sevgi, 1992:43).
- resepsiyon muhasebe,
 - servis ve bar,
 - kat hizmetleri,
 - yemek pişirme,
 - iş psikolojisi,
 - içecek bilgisi,
 - otel işletmeciliği,
 - daktilografi,
 - turizm.

4.4. TUREM Turizm Eğitim Programı Çerçevesinde Azerbaycan İçin Hizmetiçi Eğitim Programı Örneği

Azerbaycan turizm eğitim 1950 yılı Türkiye turizm eğitimini anımsatmaktadır. 70 yılın vermiş olduğu eksiklik kendini göstermektedir. Ülkenin mevcut ekonomik durumu bütün sektörlerde olduğu gibi bu sektörde de göstermektedir. Nitekim Devlet istenilen önemi verememektedir. Önceki yıllara rağmen son üç yıl ülke turizm sektöründe büyük gelişmeler görülmektedir.

Azerbaycan Gençler, Spor ve Turizm Bakanlığı kurulması ile gelişmeler kendini göstermiştir. Bakanlık Türkiye Turizm Bakanlığı ile sıkı işbirliği ve yardımlaşması ile çalışmalarını sürdürmektedir. Bu iş birliği ve yardımlaşma sayesinde Azerbaycan bazı turizm sektör çalışanları ve öğrencilere Türkiye’de sertifikalı işbaşı eğitim verilmiştir. Şöyleki; 26 Kasım-06 Aralık 2001 tarihleri arasında Antalya/Kemer’de OTEM Otel’de, aşağıdaki program dahilinde “İşbaşı Eğitim Kursu” gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan’da yeni hazırlanmış turizm planlaması resmileştikten sonra uygulamaya girmesi beklenmektedir. Yukarıda da gösterdiğimiz eğitim çalışmalarından da belli oluyor ki, bu planlama içerisinde turizm eğitimi önemli yere sahiptir. Uygulanan Bakanlık faaliyetlerinde bunu görmek mümkündür. Nitekim Türkiye Turizm Bakanlığı’nın yardımı Azerbaycan’da TÜRŞAB eğitim merkezi açılması planlar arasında yer almaktadır.

Birinci bölümde ülke tarihine baktığımız zaman Azerbaycan ile Türkiye’nin tarih boyunca kardeş ülke olduğunu görebiliriz. Bir milletin iki devleti konumunda olan bu iki ülke yapılan (yaptırılan) savaflara rağmen dostluklarını korumayı başarmışlardır. Nitekim 1991 yılında Azerbaycan SSCB terkiinden ilk olarak ayrılıp bağımsızlığını beyan ettiğinde ilk tanıyan da Türkiye olmuştur. Azerbaycan Türkiye dostluğuna değinmekte maksat, turizm sosyal bir sektör olduğu için ülkenin sosyal ve kültürel medeniyet yapısı çok önemlidir. Daha önceki bölümlerde ülke turizmini incelediğimizde bu sektörün çok yeni olduğunu ve geliştirilmesi için ise gelişmiş veya gelişmekte olan bir ülkenin turizm sektörünü örnek alması gerekmektedir. Bu sektördeki faaliyetler toplumu ve kültürü etkilediği için örnek alınacak ülkenin sosyal

ve kültürel yapısı gözden uzak tutulmamalıdır. Dolayısıyla Azerbaycan aynı milli medeniyete ve kültüre sahip olan Türkiye'yi örnek almalıdır. Türkiye'nin turizm sektöründeki gelişme yolu incelenerek aynı hataları yapmadan turizmini geliştirmek için yeni yol izlenebilir.

Türkiye turizm sektöründeki gelişim yolunu izlemek hem Azerbaycan'a araştırma ve inceleme yapma bakımından mali olarak ucuz olacaktır, hem de turizm sektöründeki gelişmelerin toplum üzerindeki olumlu veya olumsuz etkilerini tahmin etmek kolay olacaktır.

Eğitim programı, ön büro, Kat Hizmetleri ve Yiyecek-İçecek Servisi branşlarında üç grup halinde planlanmasına rağmen, katılımcıların istekleri ve ilgileri doğrultusunda tüm gruba her üç branş, uygulamaya ağırlık verilerek 26 Azeri turizm öğrencisi ve turizm çalışanının katılımı ile uygulanmıştır.

Ülkedeki mevcut turizm eğitimi çok düşük seviyededir. İki üniversitede turizm bölümü mevcuttur ki, bunların eğitim düzeyi Türkiye'deki otelcilik Meslek Liselerinin programına denk gelmektedir. Ayrıca Azerbaycan Gençler, Spor ve Turizm Bakanlığı sektörde çalışan personeli bilgilendirmek için "Turizm Yeniliklerini" Gazete ve "Turizmin Devamlı İnkişafı Yerli Planlaştırma Üzerine Mütahasisler El Kitabı"nı yayınlarak illerdeki turizm şubelerine göndermiştir.

Kısa dönemde önerilen turizm eğitimi programı:

- Turizm Eğitim kurslarının açılması,
- Türkiye örnek alınarak ders programının hazırlanması,
- Genel Eğitim içinde turizm dersi verilmesinin sağlanması,
- Türkiye ve başka ülkelerin teorik bilgileri örnek alınarak uygulamayı Azerbaycan'daki özel veya başka turizm şirketlerinde uygulama stajına gidilmesinin sağlanması,
- Ülkenin ve Azerbaycan Gençler, Spor ve Turizm Bakanlığı'nın ekonomik durumunu dikkate alarak geçici bir süre için var olan meslek okullarında turizm eğitimine yer ayrılmalıdır.

4.4.1. Azerbaycan İçin Meslek Turizm Eğitimi Kurs Programı rneği

Azerbaycan'da Türkiye'deki Mesleki Turizm Eğitimi veren kursları örnek olarak aşağıdaki gibi Mesleki Turizm Eğitimi Programı hazırlanabilir.

İŞbaşı Eğitimi Kursu

Amaç: Turizm işletmelerinde n büro, yiyecek ve içecek servisi, kat hizmetleri ve yiyecek üretimi departmanlarında çalıŐmakta olan personele alan bilgi ve becerilerini öğretmektir.

Kurs Yeri: Azerbaycan Gençler, Spor ve Turizm Bakanlığı'nın uygun bulduğu yerde yapılmalıdır.

Kurs Süresi: Kurslar 1 gün sınav olmak üzere en az 3 ay süreli olmalıdır. Eğitim, teorik ve uygulamalı olarak günde 4 saat yapılmalıdır.

Katılımcı Sayısı: Katılımcı grubun, n büro branşında 10, yiyecek ve içecek servisi, kat hizmetleri ve yiyecek üretimi branşlarında ise en çok 15'er kişiden oluŐmalıdır.

Katılımcı Nitelikleri: Turizm işletmesi personeli, düzenlenecek kurslara, çalıŐmakta oldukları departman ile ilgili branŐta katılmalıdır.

Devam Koşulları: Kursa devam zorunlu olmalıdır. kurs süresince devamsızlığı olan kursiyer, sınava girememeli ve belge olma hakkı olmamalıdır.

Belge: Kurs sonunda teorik ve uygulamalı olarak yapılan sınavda baŐanlı olan kursiyerlere Gençler, Spor ve Turizm Bakanlığı tarafından "Başarı Belgesi" verilmelidir.

İşbaşı Eğitimi Kursu Ön büro Eğitim Programı

- Kursun tanıtımı ve eğitim gereksinimlerinin belirlenmesi,
- Turizm hakkında genel bilgi,
- Azerbaycan turizm sektöründe konaklama işletmelerinin yeri,
- Azerbaycan'da turizm ve otelcilik,
- Turizm işletmeciliği hakkında genel bilgi,
- Konaklama işletmeciliği hakkında genel bilgi,
- Konaklama işletmelerinde hizmet, kalite ve talep,
- Turizm sektöründe otel ve ön büronun öneminin belirtilmesi,
- Konaklama işletmelerinde ön büronun yeri, amacı ve önemi,
- Ön büro personelinin görevleri,
- Ön büro bölümü hakkında genel bilgi,
- Ön büro bölümünün alt bölümleri,
- Ön büronun diğer bölümlerle irtibatı ve işbirliği,
- Ön büro görevlisinin tertip düzeni ve temizliği,
- Ön büro personelinin kişisel özellikleri,
- Misafir tipleri ve ilişkileri,
- Konukların şikayetleri,
- Rezervasyon memurunun yetki ve sorumlulukları,
- Oda türleri,
- Rezervasyon işlemleri,
- Resepsiyon memurunun görev, yetki ve sorumlulukları,
- Oda satış teknikleri,
- Resepsiyonda chek-in chek-out işlemleri,
- Ön kasa işlemleri,
- Santral memurunun görev, yetki ve sorumlulukları,
- Telefon işlemleri,
- Cangriegre personelinin görev, yetki ve sorumlulukları,
- Sınav.

Kat Hizmetleri Eğitim Programı

- Kursun tanıtımı ve eğitim gereksinimlerinin belirlenmesi,
- Genel olarak Turizm bilgisi,
- Turizm sektöründe konaklama işletmelerinin yeri ve önemi,
- Azerbaycan'da turizm sektörü konaklama işletmelerinin yeri,
- Azerbaycan'da turizm ve otelcilik,
- Turizm işletmeciliği hakkında genel bilgi,
- Konaklama işletmeleri hakkında genel bilgi,
- Konaklama işletmelerinde kat hizmetlerinin yeri,
- Kat hizmetleri bölümü hakkında genel bilgi,
- Kat hizmetleri personelinin görev ve sorumlulukları,
- Kat hizmetleri bölümünün diğer bölümlerle ilişkisi,
- Kat hizmetleri görevlisinin davranış biçimi,
- Kat hizmetleri personelinin tertip, düzen ve temizliği,
- Kat hizmetleri bölümünde kullanılan araçlar ve temizlik maddeleri,
- Kat ofisi düzeni,
- Kat arabasının tanıtımı ve hazırlanması,
- Misafir oda tipleri,
- Oda görevlisi raporunun hazırlanması,
- Konuk odalarının, banyo temizlikleri ve yatak yapımı,
- Genel temizlik,
- İş güvenliği ve güvenli çalışma yöntemleri,
- Sınav.

Yiyecek - İçecek Servisi Eğitim Programı

- Kursun tanıtımı ve eğitim gereksinimlerinin belirlenmesi,
- Genel turizm bilgisi,
- Azerbaycan turizm sektöründe konaklama işletmelerinin yeri,
- Azerbaycan'da turizm ve otelcilik,
- Konaklama işletmeleri hakkında genel bilgi,

- Turizm işletmeciliği hakkında genel bilgi,
- Azerbaycan'da turizm ve eğitim,
- Azerbaycan lokantaları ve mutfak kültürü,
- Turizm sektöründe konaklama işletmelerinin yeri ve önemi,
- Konaklama işletmelerinde yiyecek - içecek bölümünün yeri ve önemi,
- Yiyecek-içecek bölümünün diğer bölümler ile ilişkisi,
- Yiyecek-içecek personelinin görev ve sorumlulukları,
- Yiyecek-içecek personelinin tertip, düzeni ve temizliği,
- Servis teknikleri,
- Servis personelinin mesleki aşamaları,
- Servis personelinin yanında bulundurması gereken malzemeleri,
- Serviste kullanılan malzemelerin bakımı,
- Serviste ön hazırlık,
- Kuver hazırlığı (Table d'hôte'e; A'la carte),
- Servis metotları,
- Müşterinin karşılanması, masaların yerleştirilmesi, siparişlerin alınması, servisinin yapılması ve hesabın takdim edilmesi,
- Banquet, protokol masaları ve servisleri,
- Menüler, çeşitleri ve menü tanzimi,
- Yiyeceklerle servis edilen soslar ve çeşitleri,
- Kahvaltı çeşitleri ve servisi,
- Oda servisi (Room service),
- Özel Takımlar ve bunlarla servis,
- Yiyeceklerle birlikte verilen soslar (soslar hakkında genel bilgi ve çeşitleri),
- Müşteri masasında yiyeceklerin hazırlanması, porsiyonlanması ve servisi,
- Bar bilgisi,
- Bar personelinin nitelikleri, görevleri,
- Barda bulunması gereken araçlar ve kullanımı,
- Barların diğer bölümlerle olan ilişkisi,
- Sınav.

Yiyecek Üretimi Eğitimi Programı

- Kursun tanıtımı ve eğitim gereksinimlerinin belirlenmesi,
- Turizm hakkında genel bilgi,
- Turizm işletmeciliği hakkında genel bilgi,
- Azerbaycan'da turizm ve eğitim,
- Azerbaycan'da turizm ve otelcilik,
- Konaklama işletmelerinde hizmet kalite ve talep,
- Azerbaycan'ın milli mutfağı,
- Konaklama işletmelerini sektör açısından önemi ve yeri,
- Konaklama işletmelerinde yiyecek-içecek bölümünün yeri ve önemi,
- Mutfağın diğer bölümlerle olan ilişkisi,
- Mutfak personelinin nitelik, görev ve sorumlulukları,
- İşyeri hijyeni ve kişisel hijyen (personelin temizliği),
- Yiyeceklerin hijyenik bir ortamda üretiminin önemi, depolanma teknikleri ve çeşitleri,
- Temel gıda maddelerinin kullanımı ve besin değeri,
- Menü çeşitleri ve menü oluşturma,
- Terbiyeler, koku ve lezzetlendiriciler ile baharat çeşitleri,
- Meze çeşitlerinin hazırlanışı,
- Yemek çeşitleri,
- Tatlılar,
- Dünya ülkeleri mutfağı ile tanışıklık,
- Müşteri tipine göre yemeklerin hazırlanışı,
- Diet yemekleri,
- Sınav.

Yönetici Eğitimi Kursu

Amaç: Turizm işletmelerinde yöneticilere işletme amaç, politika ve hedeflerine yönelik olarak, bilgi, yetenek ve beceri kazandırmak, bu amaçların gerçekleştirmek için nasıl çalışılması konusunda daha iyi bir yönetim anlayışı kazandırmaktır.

Kurs Yeri: Kurslar, eğitim talebinde bulunan tesisler bünyesinde düzenlenmelidir.

Kurs Süresi: 3 ay süreli olmalıdır. Eğitim, teorik ve uygulamalı olarak, günde 4 saat yapılmalıdır. Kurs saatleri, işletmenin çalışma koşulları dikkate alınarak belirlenmelidir.

Katılımcı Nitelikleri: İşletmelerde yönetici düzeyinde çalışanlar ve yönetici adayları katılabilir.

Devamlı Koşulları: Kurs süresince devam zorunlu olmalıdır. En az 3 ders saatinden fazla devamsızlığı olanların belge olma hakkı olmamalıdır.

Belge: Kurs devam koşullarına uyan katılımcılara Bakanlıkça "Katılım Belgesi" verilmelidir.

Yönetici Eğitimi Programı

- Kursun tanıtımı ve eğitim gereksinimlerinin belirlenmesi,
- Genel Turizm bilgisi,
- Azerbaycan ve turizm,
- Turizm işletmelerinde yönetim ve yöneticilik kavramı,
- Turizm , eğitim , yönetim,
- Hizmet ve kalite,
- Azerbaycan'da yönetim anlayışı ve turizm,
- Yönetim ve organizasyon,
- Otel işletmelerinde yönetim,
- Seyahat Acentalarında yönetim,
- Turizm işletmeleri açısından yönetim sistemleri,
- Turizm işletmelerinde yönetim fonksiyonları,
- Turizm işletmeleri yönetiminde ast-üst ilişkisi,
- Yönetimde denetim,
- Turizm işletmelerinde yöneticinin nitelikleri,

- Yöneticinin işletmedeki konumu ve sorumlulukları,
- Yöneticilerde liderlik (duygusu) yeteneği,
- Turizm işletmelerde personel yönetimi,
- Turizm işletmelerinde yöneticilerin eğitimi, rolü ve önemi,
- Personel eğitimi ve yönetimi.
- Sınav.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Azerbaycan'ın genel ekonomik durumuna baktığımızda son yıllarda kayda değer gelişmeler izlenmektedir. Ülkeye yapılan yatırımların çoğu yabancı sermaye ağırlıkta olmasına rağmen gün geçtikçe yerli sermayeli yatırımlarda piyasada kendi yerini almaktadır. Petrol sesine gelen yatırımcılar zamanla diğer alanlarda da yatırım yapmaktan kaçınmamaktadırlar. Özellikle Turizm sektöründe yapılan yatırımlar ülke ekonomisi için önem arz etmektedir.

Azerbaycan'ın denizden, karadan ve havadan dünyaya açılma olanağı oldukça yüksektir. Şöyleki Hazar - Volga - Baltık su sistemi ile dünya okyanuslarına, Hazar denizi ile İran ve Orta Asya ülkelerine, Türkiye üzerinden Karadeniz yolu ile Güney Avrupa ve Kafkas ülkelerine ve Bakü - Rostov - Bakü - Suhumi - Soçi demiryolu ile Avrupa'ya ulaşma olanağı vardır. Böyle bir ulaşım ağı ülke turizminin gelişmesi için bir avantaj teşkil etmektedir.

Azerbaycan'da baş veren olumlu ekonomik gelişmelere karşın ekonomik sıkıntı sürmektedir. Devlet bu sıkıntı nedeni ile diğer alanlarda olduğu gibi turizm alanında gereken desteği sağlayamamaktadır. Kısaca ülkede turizm sektörü hem ekonomik açıdan hem de alt ve üst yapı, kalitesiz hizmet, gelen turistlerin güvencesi ve niteliksiz personel gibi önemli bir takım sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Azerbaycan Gençler, Spor ve Turizm Bakanlığı bu sorunları aradan kaldırmak için bir takım çalışmalar başlamıştır. Bu çalışmalardan en önemlileri ise Uluslararası Turizm Teşkilatı ve diğer uluslararası turizm kuruluşları ile yapılan işbirliği ile ülke geneli için düzenlenen "Azerbaycan turizminin sorunları" adı altında ulusal turizm konferansıdır.

Ülkede yaşanan turizm sorunlarının başında nitelikli personel ve turizm bilincinin yokluğu gelmektedir. 70 yıl süren SSCB yönetiminde dünya sadece Rusya'nın tanıtılması ve en önemlisi turizm alanına gereken önemin verilmemesi bugün Azerbaycan'ın uluslararası turizm pazarında tanınmamasına sebep olmuştur.

Azerbaycan'da 1998 yılının son dönemine kadar turizm eğitimi veren okul bulunmamıştır. 1999 yılında Bakü Devlet Üniversitesinde Turizm bölümü açılmıştır. Azerbaycan ve Türkiye Devletleri arasında yapılan ikili anlaşma ile ülkede turizm sektöründe çalışan bazı personel ve ABD'li AQÜ'nin bazı öğrencileri Türkiye'de işbaşı eğitimi kursuna tabi tutulmuştur. Bu çalışmaların maliyeti oldukça yüksek olduğu için sıklıkla yapılamadığı için yetersiz kalmaktadır. Azerbaycan'da Mesleki Turizm Eğitimi şarttır.

Azerbaycan mesleki turizm eğitimi için aşağıdaki öneriler sunulmaktadır

-Azerbaycan'da mesleki turizm eğitimi ilk önce kurslar düzenlenerek verilmelidir.

-Yapılmakta olan turizm tanıtım çalışmaları hızlandırılmalıdır.

-Genel eğitim içinde turizm dersine yer verilmelidir.

-Teknik meslek okullarında mesleki turizm eğitime önem artırılmalıdır.

-Bu okullarda ihtisaslı (turizm mezunu) hocaların eğitim vermesi sağlanmalıdır.

-Ülkede turizm potansiyeli yüksek bölgelerde (Baki, Guba, Haçmaz, Zakatala, Şeki) turizm meslek liseleri açılmalıdır.

-Üniversitelerde turizm bölümüne önem artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- JONES Ursula “**Kat Hizmetleri ve Ön Büro**”, Milli Eğitim Basımevi 2. Baskı, İstanbul, 2000.
- AGSTB “**Azerbaijan Review**”, Mayıs 2002.
- AGSTB “**Turizmin Devamlı İnkişafı Yerli Planlaştırma Üzere Mütexessisler Üçün Vesait.**”, Bakü 2001.
- AGSTB “**Azerbaijan Review**”, Mart 2002.
- AGSTB “**Azerbaijan**” Bakü 2002.
- İÇÖZ Orhan “**Ekonomik ve Turizm**”, 1998.
- KUTLAY Orhan “**Servis Sanatı ve Yemek Sanatı Bilgileri**”, 1991 - İstanbul.
- YÜRÜKOĞLU İlknur, YÜRÜKOĞLU M. Altuğ “**Konaklama - Ağırılama İşletmelerinde Servis Yönetimi**”, Detay Yayıncılık 1998.
- OLALI Hasan, KORZAY Meral “**Otel İşletmeciliği**”, 1993 İstanbul.
- KOZAK, Nazmi “**Otel İşletmeciliği Kavramlar - Uygulamalar**”, 1998 Ankara.
- BATMAN Orhan “**Otel İşletmelerinin Yönetimi**”, Değişim Yayınları 1999 Adapazarı.
- KOZAK Nazmi “**Türkiye’de Üniversite Düzeyi Mesleki Turizm Eğitimi ve Sektörlere Uygunluğunun Neden Olduğu Sorunlar**”, Anatolia Dergisi 1990.
- KOZAK Nazmi “**Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokullarındaki Eğitimi - Öğretim Soruları**”, Turizm Yıllığı 86 Adana 1987.
- KORZAY, Uslu, YARCAN “**Turizm Eğitim Kongresi Tebliği ve Tartışmalar**”, 1984, T.C. Turizm Bankası Yayını.
- KORZAY Meral “**Turizmde İstihdam ve Eğitim, 3. İzmir İktisat Kongresi. XXI yy. Doğru Türkiye Turizm Çalışma Grubu**”, Haziran 1992.
- KORZAY Meral “**1989 Otel ve Turizm Endüstrisinde İnsan Gücü Araştırması Sonucuna Göre Orta ve Yüksek Öğrenimde Alınması Gerekli Önlemler**”, Şubat 1990 İstanbul.
- GÜNAY Şevket “**Turizm Politikası Ekonomik Yönleri**”, AİTİA (1972 - 1973) Ankara.
- TC. Turizm Bakanlığı (1992), “**Turizm Eğitim Konferansı**”, Ankara.

- BARUTÇUGİL İsmet Sabit (1986), “**Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri**”, İstanbul.
- YARCAN Şükrü (1994), “**Turizm Endüstrisinin Yapısı**”.
- ŞAHİN Adem (1990), “**İktisadi Kalkınmadaki Önemi Bakımından Türkiye’de Turizm Sektöründeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi**” OBB.
- OLALI Hasan (1990) “**Turizm Politikası ve Planlaması**” İstanbul.
- SEZGİN Saim İlhan (1994), “**Mesleki ve Teknik Eğitimde Program Geliştirme**” Ankara.
- REZULZADE M.E. adına BDÜ (1996), “**Azerbaycan Tarihi**” Bakü.
- YÜKSEL Acar “**Azerbaycan’da Fikir Kaynak ve Basın**” Acar Yayınları.
- Memmedova Feride (1993), “**Azerbaycan’ın Siyasi Tarihi ve Tarihi Coğrafyası**” Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü.
- HASANLI Umil (1998), “**Azerbaycan Tarihi 1918 - 1920 Türkiye’nin Yardımından Rusya’nın İşgaline Kadar**” Ankara.
- GİYASİ Cafer (1991), “**Nizami Devri Mimarlık Abideleri**” Işık Neşriyatı
- MEB Mesleki ve Teknik Öğretim - ETÜD ve Programlama Dairesi Başkanlığı (1973-74) “**Mesleki ve Teknik Öğretim Okulları**” Ankara.
- TUSİAD (1999), “**Türkiye’de Mesleki ve Teknik Eğitimin Yeniden Yapılandırılması**”
- ALKAN Cevat, DOĞAN Hıfzı, SEZGİN İlhan (1998), **Mesleki ve Teknik Eğitiminin Esasları**.
- TİKA (2000), “**Avrasya Etüdüleri**” Sonbahar.
- TİKA (2002), “**Avrasya Etüdüleri**” Kış.
- TİKA (2001), “**Avrasya Etüdüleri**” Yaz.
- TİKA (2002), “**Avrasya Etüdüleri**” Bahar.
- TİKA (2001), “**Avrasya Etüdüleri**” İlkbahar, Yaz.
- TİKA (1999), “**Avrasya Etüdüleri**” Sonbahar, Kış
- TİKA (2001), “**Ülke Profilleri**” Mayıs, Ankara.
- TİKA (1995), “**Ülke Profilleri**” Haziran, Ankara.
- TİKA (1996), “**Ülke Profilleri**”, Ekim, Ankara.

- KARABAĞLI Arslan, AĞAOĞLU Kemal, OKTAY Güneş (1993), “Azerbaycan’ın Doğal Kaynaklarıyla Ekonomik Potansiyeli Karşısında Türkiye’nin Dış Ticaretini Geliştirme Olanakları” Milli Produktivite Merkez Yayınları No : 499, Ankara.
- TOBB “Azerbaycan Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayinin Yapısı ve Türkiye İle İlişkileri Açısından Değerlendirilmesi” İstanbul.
- KEİB/DPT (1993), “Araştırma Dizisi”
- DİLEK Nermin (1994), “Antalya İli 4 ve 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Önbüro Personelinin Eğitimi” Ankara : Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- MECİDOV Ceyhun (2000), “SSCB’nin Dağılmasından Sonra Merkezi Planlı Ekonomiden Piyasa Ekonomisine Geçişte Azerbaycan’da Uygulanan İktisad.” Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ŞENEL İbrahim (1998), “Azerbaycan Ülke Raporu” İGEME.
- SELÇUK Hüseyin (1996), “Azerbaycan Bankacılık Sistemi Yapısı, Sorunları ve Önerileri”, İstanbul.
- GÜRDOĞAN (2002), “Otel İşletmelerinde Önbüro Bölümünde Görev Yapan Yöneticilerin Eğitimi, Yetiştirilmesi ve Geliştirilmesi ile İlgili Bir Yaklaşım ve Bir Uygulama” Ankara.
- Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- İBRAHİMOV Röşen (200), “TACİS ve Azerbaycan” Ankara; Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- SÜLEYMANOV Abdülfez (1998), “Azerbaycan’da Orta Dereceli Okullarda Tarih Öğretimi ve Eğitiminde Sovyet İdeolojisinin Etkisi” İstanbul : İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- PEKER Dilşat (1999), “Azerbaycan, Kazakistan ve Türk Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi” Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- SEFEROV Rehman (2000), “Azerbaycan’ın Sosyo-Ekonomik Coğrafi Özellikleri, Gelişim Süreci” İzmir : Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

- YILDIRIM METİN (1999), “**Eğitim Yönetimi Azerbaycan’da Eğitim Sistemi, Yönetimi ve Organizasyonu**” İstanbul : İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- T.C. TURİZM BAKANLIĞI Uluslararası Anlaşmalar ve Dökümantasyon Dairesi Başkanlığı (2001) Eylül Ankara.
- TURİZM BAKANLIĞI Turizm Eğitim Genel Müdürlüğü “**Azerbaycan’a Yönelik İşbaşı Eğitimi Kursu Raporu**” (2001 26 Kasım - 6 Aralık), Uluslararası Anlaşmalar ve Dökümantasyon Dairesi Başkanlığı. Ankara.
- AGSTB “**Turizm Dosyası**”, (2002, Şubat) Bakü No : 2.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2002 Mayıs), Sayı : 154.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2002 Mart), Sayı : 152.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Aralık), Sayı : 149.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Kasım), Sayı : 198.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Ağustos), Sayı : 195.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2002 Ocak), Sayı : 150.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Nisan), Sayı : 141.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Ekim), Sayı : 147.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Haziran), Sayı : 143.
- TAŞPINAR Mehmet “**Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri Arasında Eğitim Alanında Kurulabilecek İşbirliği** (1997) Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ve Asya Pasifik Ülkeleri Uluslararası Eğitim Sempozyumu, MEB Yayını.
- BEDİROV Reşad “**Azerbaycan’da Özelleştirilen İşletmelerde Başarı Degerlendirmesi**”, (1998) Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ADULLAYEV Ekrem “**İnformasionnaya Spravka**” (2002) Bakü.
- YAYLI Ali, ALABAY, M. Nurettin “**Azerbaycan’ın Yapısı ve Yabancı Sermaye Analizi**” (2001), Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı : 5.

- YILDIRIM METİN (1999), “**Eğitim Yönetimi Azerbaycan’da Eğitim Sistemi, Yönetimi ve Organizasyonu**” İstanbul : İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- T.C. TURİZM BAKANLIĞI Uluslararası Anlaşmalar ve Dökümantasyon Dairesi Başkanlığı (2001) Eylül Ankara.
- TURİZM BAKANLIĞI Turizm Eğitim Genel Müdürlüğü “**Azerbaycan’a Yönelik İşbaşı Eğitimi Kursu Raporu**” (2001 26 Kasım - 6 Aralık), Uluslararası Anlaşmalar ve Dökümantasyon Dairesi Başkanlığı. Ankara.
- AGSTB “**Turizm Dosyası**”, (2002, Şubat) Bakü No : 2.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2002 Mayıs), Sayı : 154.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2002 Mart), Sayı : 152.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Aralık), Sayı : 149.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Kasım), Sayı : 198.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Ağustos), Sayı : 195.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2002 Ocak), Sayı : 150.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Nisan), Sayı : 141.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Ekim), Sayı : 147.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Haziran), Sayı : 143.
- TAŞPINAR Mehmet “**Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri Arasında Eğitim Alanında Kurulabilecek İşbirliği** (1997) Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ve Asya Pasifik Ülkeleri Uluslararası Eğitim Sempozyumu, MEB Yayını.
- BEDİROV Reşad “**Azerbaycan’da Özelleştirilen İşletmelerde Başarı Degerlendirmesi**”, (1998) Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ADULLAYEV Ekrem “**İnformasionnaya Spravka**” (2002) Bakü.
- YAYLI Ali, ALABAY, M. Nurettin “**Azerbaycan’ın Yapısı ve Yabancı Sermaye Analizi**” (2001), Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı : 5.

- YILDIRIM METİN (1999), “**Eğitim Yönetimi Azerbaycan’da Eğitim Sistemi, Yönetimi ve Organizasyonu**” İstanbul : İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- T.C. TURİZM BAKANLIĞI Uluslararası Anlaşmalar ve Dökümantasyon Dairesi Başkanlığı (2001) Eylül Ankara.
- TURİZM BAKANLIĞI Turizm Eğitim Genel Müdürlüğü “**Azerbaycan’a Yönelik İşbaşı Eğitimi Kursu Raporu**” (2001 26 Kasım - 6 Aralık), Uluslararası Anlaşmalar ve Dökümantasyon Dairesi Başkanlığı. Ankara.
- AGSTB “**Turizm Dosyası**”, (2002, Şubat) Bakü No : 2.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2002 Mayıs), Sayı : 154.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2002 Mart), Sayı : 152.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Aralık), Sayı : 149.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Kasım), Sayı : 198.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Ağustos), Sayı : 195.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2002 Ocak), Sayı : 150.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Nisan), Sayı : 141.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Ekim), Sayı : 147.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Haziran), Sayı : 143.
- TAŞPINAR Mehmet “**Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri Arasında Eğitim Alanında Kurulabilecek İşbirliği** (1997) Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ve Asya Pasifik Ülkeleri Uluslararası Eğitim Sempozyumu, MEB Yayını.
- BEDİROV Reşad “**Azerbaycan’da Özelleştirilen İşletmelerde Başarı Degerlendirmesi**”, (1998) Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ADULLAYEV Ekrem “**İnformasionnaya Spravka**” (2002) Bakü.
- YAYLI Ali, ALABAY, M. Nurettin “**Azerbaycan’ın Yapısı ve Yabancı Sermaye Analizi**” (2001), Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı : 5.

- YILDIRIM METİN (1999), “**Eğitim Yönetimi Azerbaycan’da Eğitim Sistemi, Yönetimi ve Organizasyonu**” İstanbul : İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- T.C. TURİZM BAKANLIĞI Uluslararası Anlaşmalar ve Dökümantasyon Dairesi Başkanlığı (2001) Eylül Ankara.
- TURİZM BAKANLIĞI Turizm Eğitim Genel Müdürlüğü “**Azerbaycan’a Yönelik İşbaşı Eğitimi Kursu Raporu**” (2001 26 Kasım - 6 Aralık), Uluslararası Anlaşmalar ve Dökümantasyon Dairesi Başkanlığı. Ankara.
- AGSTB “**Turizm Dosyası**”, (2002, Şubat) Bakü No : 2.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2002 Mayıs), Sayı : 154.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2002 Mart), Sayı : 152.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Aralık), Sayı : 149.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Kasım), Sayı : 198.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Ağustos), Sayı : 195.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2002 Ocak), Sayı : 150.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Nisan), Sayı : 141.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Ekim), Sayı : 147.
- TİKA “**Avrasya Dosyası**” (2001 Haziran), Sayı : 143.
- TAŞPINAR Mehmet “**Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri Arasında Eğitim Alanında Kurulabilecek İşbirliği** (1997) Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ve Asya Pasifik Ülkeleri Uluslararası Eğitim Sempozyumu, MEB Yayını.
- BEDİROV Reşad “**Azerbaycan’da Özelleştirilen İşletmelerde Başarı Degerlendirmesi**”, (1998) Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ADULLAYEV Ekrem “**İnformasionnaya Spravka**” (2002) Bakü.
- YAYLI Ali, ALABAY, M. Nurettin “**Azerbaycan’ın Yapısı ve Yabancı Sermaye Analizi**” (2001), Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı : 5.